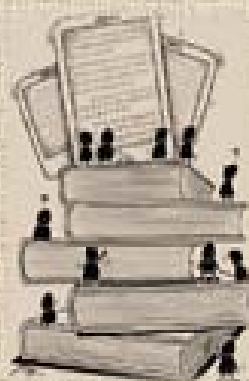

Lev Nikolaevic Tolstoj

ATË SERGIJ

1911

Në Petërburg, në vitet '40, ndodhi një ngjarje që i habiti të gjithë: princi bukurosh, komandant i skuadronit të gardës të regjimentit të koracuar, për të cilin të gjithë thoshin se do të bëhej edhe adjutant personal dhe i parashikonin edhe një karrierë maramendëse në oborrin e perandorit Nikollai i Parë, një muaj para martesës me zonjushën bukuroshe, kanakaren e perandoreshës, dha dorëheqje, preu lidhjet me të fejuarën, ia fali çifligun e tij të vogël së motrës dhe u bë murg, u mbyll në manastir. Ngjarja iu duk e pazakontë dhe e pashpjegueshme atyre që nuk kishin dijeni për shkaqet e brendshme të saj; për vetë princin, Stepan Kasatskin, përkundrazi, kjo ishte diçka aq e natyrshme, sa që as mund ta përfytyronte si mund të bënte ndryshe.

I ati i Stepan Kasatskit, një kolonel garde në . T.. vdiq kur i biri ishte dymbëdhjetë vjeç. Sado së ëmës i vinte keq ta largonte të birin nga shtëpia, ajo nuk kishte si të mos e vinte në vend amanetin që i la i shoqi para se të vdiste: të mos e mbante djalin në shtëpi, por ta çonte për të mësuar : Shkollë ushtarake — dhe ajo e çoi.

Vejusha së bashku me të bijën, Varvarën, u vendosën me banim në Petërburg, që të ishin sa më pranë të birit dhe ta merrnin në ditë festash.

Djali u shqua për aftësi të shkëlqyera dhe sedër të rrallë; dilte i pari në shkollë dhe veçanërisht në lëndën e matematikës shfaqti dhunti të veçanta; dallohej gjithashtu edhe në taktikë ushtarake, edhe në kalërim.

Ndonëse ishte pak më shtatlartë nga ç'duhej, hijeshia dhe zhdërvjelltësia me të cilat e bënte çdo gjë binin menjëherë në sy, shtu këtu edhe sjelljen pa asnjë cen të kadetit, me përjashtim të rasteve të gjaknxehtësisë.

Nuk pinte, nuk qe i dhënë pas veseve, ishte shumë i drejtë. Vetëm një gjë e pengonte të ishte shembullor: shpërthimet e zemërimit të papërmbajtur, gjatë të cilave e humbiste fare vetëkontrollin dhe bëhej bishë. Një herë për pak sa nuk e flaku nga dritarja një kadet që i foli me shpoti për koleksionin e tij të mineraleve. Një herë tjetër sa s'përfundoi fare keq: i vërviti në surrat ekonomatit pjatancën me kotoleta, iu vërsul një oficeri, dhe thonë se e goditi, për arsye se ky i bëri hasha fjalët që kishte thënë dhe zuri të gënjente pa pikën e turpit. Do ta kishin dënuar të shërbente si ushtar, po të mos kishte pasur përkrahjen e drejtorit të shkollës, i cili e dëboi ekonomin dhe e mbylli çështjen.

Tetëmbëdhjetë vjeç e emëruan oficer në regjimentin e gardës aristokratike. Perandori Nikollai Pavloviçi e njihte që kur kishte qenë në shkollë, e shqoi edhe këtu në regjiment, kështu që për të flitej se e kishte të hapur rrugën për t'u bërë adjutant personal i carit. Dhe Kasatski e dëshironte shumë një gjë të tillë jo thjesht për sedër, por, kryesorja, sepse që kur kishte qenë kadet qe dhënë me mish e me shpirt, po, me mish e me shpirt, pas Nikollai Pavloviçit. Çdo vizitë e Nikollai Pavloviçit në shkollë — dhe ai shkonte shpesh tek ata — kur ai u afrohej me hap të sigurt, të rregullt, me gjoksin përpara e kokën lart ku shquhej hunda me kurriz

mbi mustaqet dhe favoritet e shkurtra, i veshur me uniformë ushtarake dhe me zërin e tij kumbues përshëndeste kadetët, e bënte Kasatskin të provonte drithërimat e të dashuruarit, të ngjashme me ato çka do të provonte më vonë kur njohu vajzën me të cilën ra në dashuri. Veç entuziazmi i dashurisë për Nikollai Pavloviçin ishte më i madh: donte t'i tregonte besnikërinë e tij të pafund, të sakrifikonte për të, të bëhej theror. Dhe Nikollai Pavloviçi e dinte se e ngjallte këtë entuziazëm dhe me paramendim e shkaktonte atë. Ai lozte me kadetët, e rrethonte me ta veten, duke u sjellë herë thjesht si me fëmijët, herë miqësisht, e herë tërë madhështi solemne. Për atë historinë e fundit të Kasatskit me oficerin, Nikollai Pavloviçi nuk i tha asnjë fjalë, por kur djaloshi iu afrua, ai me një gjest teatral e mënjanoi dhe, si u vrenjt, e kërcënoi me gisht, ndërsa kur po largohej, i tha:

— Dije mirë se unë gjithçka e marr vesh, por ka disa gjëra që unë nuk dëshiroj t'i di. Veç ato janë këtu.

Ai i tregoi zemrën.

Kur kadetët që prisnin emërimin erdhën te Nikollai Pavloviçi për vizitë, ai s'ua kujtoi të kaluarën. U tha, si gjithmonë, se për çdo rast mund t'i drejtoheshin drejtpërdrejt, i porositi t'i shërbënin me besnikëri atij dhe atdheut, u dha fjalën se do të mbetej gjithmonë miku i tyre i parë. Që të gjithë, si gjithmonë, ndiheshin të prekur, kurse Kasatski, që kujtonte dhe ato ç'i kishin ngjarë, qante me lot dhe u betua t'i shërbente carit të dashur me të gjitha forcat.

Kur Kasatski u emërua në regjiment, e ëma me të motrën erdhën në fillim në Moskë dhe pastaj u vendosën në fshat. Kasatski i ndau motrës gjysmën e pasurisë. pjesa që i mbeti vetëm sa i mjaftonte për ta mbajtur veten ashtu si duhet në atë regjiment të shquar tepër luksoz, ku shërbente.

Pamja e jashtme e tregonte Kasatskin një oficer garde të ri të shkëlqyer, që po bënte karrierë, kurse në botën e tij të brendshme ndodhte ai procesi i koklavitur, tepër i tendosur, i brumosjes së karakterit. Ai kishte nisur që në fëmijëri dhe ishte i shumanshëm. por në thelb rrihte vetëm në një: çdo punë që zinte. përpiquej ta nxirrte nga duart sa më të përkryer, bënte çmos që në çdo gjë ta printe vetëm suksesi që shoqërohej me lavdërime dhe mahnitje të të tjerëve.

Mësimeve, përvetësimit të dijeve i përkushtonte aq kohë e zell sa arrinte ta lavdëronin dhe ta bënin shembull për të tjerët. Me të mbaruar një punë, i përvishej tjetrës. Kështu mundi të siguronte vendin e parë në klasë; kur një herë vuri re se i mungonte shkathtësia e nevojshme në bisedimet frëngjisht, punoi aq me ngulm sa arriti ta zotëronte këtë gjuhë si rusishten, kur iu vu shahut, arriti të luante shkëlqyeshëm që kur ishte kadet.

Përveç devotshmërisë kryesore — shërbimit ndaj carit dhe atdheut — ai gjithmonë vinte para vetes edhe synime të tjera, të cilave, sado të vogla të ishin, u përkushtohej i tëri dhe jetonte vetëm për to, deri sa i arrinte. Por sapo e bënte realitet një synim, tjetri hidhte rrënjë në ndërgjegjen e tij, dhe ia zinte vendin të

parit. Kjo prirje e tij për t'u dalluar, e për këtë duhej arritur me çdo kusht synimi i vënë, ia mbushte jetën. Kështu, me t'u bërë oficer, i vuri si qëllim vetes ta zotëronte në përsosëri gjithçka i nevojitet një oficeri në detyrën e tij dhe shumë shpejt u bë një oficer shembullor, ndonëse nuk mundi të çlirohej nga ajo gjaknxehtësi e papërmbajtur që s'i shqitej. Prapë gjaknxehtësia u bë shkaktare e sa e sa ngjarjeve aspak të hijshme që s'kishin si të mos e dëmtonin.

Një herë, kur gjatë një bisede në shoqërinë e lartë, vuri re mangësi në arsimin e vet të përgjithshëm, vendosi të merrej me plotësimin e tij, iu vu librave dhe e arriti atë që donte. Pastaj iu mbush mendja të shkëlqente në shoqërinë e lartë, të zinte vend nderi në të. Mësoi të kërcente shkëlqyeshëm dhe s'kaloi shumë kur zunë ta ftonin në ballo e darka ku mblidhej ajka e shoqërisë mondane. Por edhe kjo arritje nuk e kënaqte, ishte mësuar të qe gjithmonë i pari, kurse në këtë mjedis nuk ndihej aspak i tillë.

Shoqëria e lartë atëherë përbëhej, dhe unë mendoj se gjithmonë e gjithkund përbëhet, nga katër lloj njerëzish: 1) nga ata që janë të pasur dhe oborrtarë; 2) nga ata që s'janë të pasur, por që janë lindur dhe rritur pranë oborrit; 3) nga të pasurit që hiqen si oborrtarë; dhe 4) nga ata që nuk janë as të pasur e as oborrtarë, por që hiqen si të tillë.

Kasatski nuk i përkiste të parëve. Atë me kënaqësi do ta pranonin në dy llojet e fundit. Kur po gatitej të futej në shoqërinë mondane, i vuri qëllim vetes të lidhej me një grua të asaj shoqërie dhe, ndonëse për të kjo ishte diçka e papritur, e arriti shpejt një gjë të tillë. Veç po aq shpejt vuri re se rrethi i njerëzve ku vërtitej ishte i shkallës së ulët, se kishte rrethe të larta oborrtarësh ku, ndonëse atë e pranonin, ishte i huaj. Me të tregoheshin të sjellshëm, por tërë qenia e tyre i thoshte se ata ishin të vetët me njëri-tjetrin, kurse ai nuk ishte i tyre, dhe Kasatskit i lindi dëshira që dhe ai të ishte njeri i tyre. Për këtë duhej të bëhej adjutant i carit— dhe një emërim të tillë e priste — ose të martohej në rrethin e tyre. Mori vendim ta arrinte një gjë të tillë. Ia vuri syrin një bukurosheje, një oborrtareje që jo vetëm ishte njeri i brendshëm në atë shoqëri ku donte të futej, por ishte nga ato, të cilën bënë çmos ta afronin përfaqësues nga më në zë të shoqërisë mondane, shtyllat e saj. Kjo ishte kontesha Korotkova. Kasatski zuri t'i vërtitej jo vetëm për hir të karrierës; ajo ishte jashtëzakonisht tërheqëse, dhe ai fare shpejt e dashuroi. Në fillim ajo i qëndroi shumë ftohtë, por pastaj befas çdo gjë ndryshoi, nisi t'i sillej me dashuri, ndërsa nëna e saj me një këmbëngulje të veçantë zuri ta ftonte për vizitë.

Kasatski i kërkoi dorën, që iu pranua. Atë e habitën lehtësia me të cilën e arriti këtë lumturi dhe disa shenja të veçanta, të çuditshme që vuri re në sjelljen e nënës dhe të së bijës. U dashurua marrëzisht pas saj dhe iu verbuan sytë, prandaj nuk pa e as dëgjoi për atë që e dinte mbarë qyteti: e fejuara e tij kishte ndonjë vit që ishte dashnore e Nikollai Pavlloviçit.

Dy javë para ditës së caktuar për martesën, Kasatski ishte në Carskoje Sello, në vilën e së fejuarës. Ishte një ditë e nxehtë maji. Të fejuarit, pasi shëtitën në kopsht,

u ulën në një stol nën hijen e një bliri. Meri ishte veçanërisht e mirë me atë fustanin prej mëndafshi të bardhë. Dukej mishërim i pafajësisë dhe i dashurisë. Rrinte herë kokulur, herë duke ia hedhur sytë bukuroshit trupmadh që i fliste me shumë delikatesë dhe ndjenjë dhe që maste çdo lëvizje sikur të kishte frikë mos e cenonte, mos e përdhoste pastërtinë engjëllore të së fejuarës. Kasatski ishte nga ata njerëz të viteve dyzet që sot nuk janë më, njerëz që vetes ia lejonin me ndërgjegje të pastër dhe nuk bëheshin gjykatës të vetvetes për mëkate në punët e seksit, por nga bashkëshortja kërkonin pastërti ideale, qiellore, dhe këtë pastërti qiellore e quanin se e kishte çdo vajzë e rrethit të tyre, prandaj kështu edhe silleshin me to. Në këtë shikim të çështjes kishte shumë gjëra të padrejta dhe të dëmshme, kështu burrat ia lejonin vetes shthurjen, por përse u përket grave, ky shikim, që dallon kryekëput nga ai i të rinjve të sotëm, të cilët e konsiderojnë vajzën si femër që kërkon mashkull — pra një shikim i tillë, mendoj, ishte dobiprurës. Vajzat, kur gjenin një përgjërëm të tillë hyjnor, përpiqeshin të ishin pak a shumë perëndesha. Këtë pikëpamje për gruan e ndante che Kasatski, dhe me këtë sy e shihte edhe Korotkovën. Atë ditë ai ishte veçanërisht i dashuruar pas saj, nuk provonte asnjë tundim fizik, përkundrazi e shihte e përgjërohej për të, si për diçka të paarritshme.

U ngrit ashtu shtatlartë e trupderdhur dhe qëndroi para konteshës Korotkova, duke i mbështetur që të dyja duart mbi dorezën e shpatës.

— Unë vetëm tani e njoha tërë atë lumturi që mund të provojë njeriu. Dhe lumturia ime jeni ju, je ti, — i tha duke buzëqeshur me drojë. — Ti ma fale atë!

Ishin në atë shkallë njohjeje kur të folurit me «ti» nuk ishte bërë ende diçka e zakonshme, dhe ai që vetëm e adhuronte e kishte tmerrësisht të vështirë t'i drejtohej me «ti» këtij engjëlli.

— Unë e njoha veten falë. .. teje, vura re se jam më i mirë nga ç'kam menduar.

— Këtë e di prej kohësh. Prandaj dhe ju dashurova.

Një bilbil ia mori këngës aty afër, gjethnaja e njomë fëshfëriu nga puhiza ledhatuese.

Ai i mori dorën dhe ia puthi, pika loti iu dukën mbi qepalla. Ajo e kuptoi se ai e falënderonte për fjalët e thëna, se e dashuronte. Ai bëri disa hapa heshturazi, pastaj iu afrua dhe u ul.

— Ju e dini, ti e di, epo njëlloj është. Unë të jam afruar jo pa interes, kam dashur të kem lidhje me shoqërinë e lartë, por pastaj... sa e papërfillshme është kjo në krahasim me ty, kur të njoha ty. Nuk më merr inat për këtë?

Ajo nuk iu përgjigj dhe vetëm çiku me dorë dorën e tij.

Ai e kuptoi domethënien: «Jo, nuk të marr».

— Po ja, ti the.. . — ai u step, kjo iu duk si shumë e guximshme, — ti the se më dashuron, e unë të besoj, por, më fal të lutem, përveç kësaj ka edhe diçka tjetër që ty të shqetëson dhe të pengon. Ç'të jetë vallë?

«Po, o tani, o kurrë, — mendoj ajo. — Ai, sido të jetë, do ta marrë vesh. Tani ai s'ka për të ikur. Por sikur të ikë, kjo do të ishte e tmerrshme!»

Dhe ajo me një shikim prej të dashuruare e mbështolli tërë figurën e tij të madhe, fisnike, të fuqishme. Tani ajo e donte më shumë se Nikollain dhe, po të mos përzihej në këtë mes qenia e tij si perandor, nuk e këmbente kurrë Kasatskin me atë.

— Më dëgjoni, ju lutem. Unë nuk mund ta fsheh të vërtetën. Duhet t'ju them të gjitha. Ju do pyesni çfarë? Po ja, që kam dashuruar.

Ajo vuri dorën e saj mbi të tijën, duke iu lutur ta falte.

Ai heshti.

— Doni ta dini cilin? Atë, lartmadhërinë.

— Ne të gjithë e duam; e marr me mend që ju në institut. . .

— Jo, më vonë. Ishte një ndjenjë që kaloi shpejt. Por unë duhet t'ju them...

— E çfarë, pra?

— Jo ashtu, thjesht.

Ajo mbuloi fytyrën me duar.

— Si? Keni qenë e tij?

Ajo heshti.

— Jeni dashnore e tij?

Ajo heshti.

Ai brofi dhe, i zbehtë si vdekja, me mollëzat e faqeve që i dridheshin, qëndroi para saj. Iu kujtua tani se me çfarë përzemërsie e përshëndeti Nikollai Pavloviçi kur e takoi në bulevardin e Nevës.

— O Zot, ç'kam bërë, Stiva!

— Mos më prekni, mos! O, çfarë dhimbje!

Ai u kthye dhe eci për nga shtëpia. Në shtëpi takoi të ëmën.

— Ç'keni kështu, princ? Unë. . . — Ajo heshti kur e pa në fytyrë. E kishte të kuqe flakë. mend i teptiste gjaku.

— Ju e dinit këtë dhe më përdorët mua për ta mbuluar. Po të mos ishit femra, — bërtiti, ngriti mbi kokën e saj grushtin e tij të rëndë dhe, pasi u kthye në vend, doli me vrap.

Sikur ai, që kishte qenë dashnori i së fejuarës së tij, të ishte një njeri tjetër, do ta kishte vrarë në vend, por ky njeri ishte cari i adhuruar.

Të nesërmen kërkoi lirim, u shti i sëmurë që të mos shihej me njeri dhe shkoi në fshat.

Verën e kaloi aty dhe u mundua t'i vinte në vijë punët. Kur vera mbaroi, nuk u kthye në Petërburg, por shkoi në manastir dhe u bë murg.

Në letrat që i shkruante, e ëma u përpoq ta ndalonte të bënte një hap aq vendimtar. Ai i përgjigjej se devotshmëria për t'iu përkushtuar Zotit ishte arsyeja më e lartë, dhe se këtë e ndjente në veten e tij. Vetëm e motra, vajzë krenare dhe sedërlie si i vëllai, e kuptonte.

Ajo e kuptonte se ai zgjodhi rrugën e manastirit për të qenë më lart se ata që deshën t'i tregonin se qëndronin më lart nga ai. Dhe ajo e kuptonte drejt. Duke u bërë murg, ai i thoshte botës se e përbuzte gjithçka që të tjerëve u dukej aq e rëndësishme, siç i dukej edhe atij vetë asokohe kur shërbente, dhe se ndërkohë po ngrihej në një të tillë lartësi të re, nga ku mund të shihte nga lart-poshtë ata njerëz që më parë i kishte zili. Por nuk ishte vetëm kjo ndjenjë, siç mendonte e motra, Varenjka, që e shtynte. Jetonte tek ai edhe një ndjenjë e mirëfilltë fetare, këtë Varenjka nuk e dinte, e mpleksur me ndjenjën e krenarisë dhe me dëshirën për të qenë kudo i parë. Së bashku ato e shtynë në këtë hap.. Zhgënjimi ndaj Merit (të fejuarës që e përfytyronte një engjëll të vërtetë) dhe fyerja që i bënë ishin aq të fuqishme, sa e hodhën në krahët e dëshpërimit, dhe dëshpërimi lidhej me idhullin, me besimin naiv fëmijëror që kurrë ndonjëherë më parë nuk kishte qenë cenuar tek ai.

Kasatskin e pranuan në manastir ditën e Pokrovit.

Igumeni i manastirit ishte një oborrtar, njeri i mençur dhe i ditur, që i përkiste gjeneratës së murgjve me zanafillë nga Vallahia; në zakonet e tyre ishte nënshtrimi i përlur ndaj atij që zgjidhej si i parë dhe mësimdhënës.

Igumeni ishte nxënës i të urtëve në zë Amvorosit dhe Makarit. Para këtij igumeni Kasatski përulëj si para një udhëheqësi shpirtëror.

Përveç ndjenjës së vetëdijës për epërsinë mbi të tjerët, ndjenjë që Kasatski e provonte në çdo hap që bënte në manastir ashtu si në çdo punë tjetër, edhe këtu atij i mbushej zemra nga një gëzim i pashprehur kur arrinte një përkryerje më të lartë, si të trupit, ashtu dhe të shpirtit. Ashtu si në regjiment, ku ishte jo thjesht një oficer pa asnjë të metë, por i tillë që bënte më shumë sa ç'kërkohej, duke e zgjeruar kështu kornizën e përkryerjes, edhe si murg përpiquej të ishte i përkryer: gjithmonë punëtor, kokulur, i përkorë, i butë, i pastër jo vetëm në veprime, por edhe në mendime dhe i bindur. Sidomos kjo veti e fundit, ashtu si dhe prirja për të qenë i përkryer, ia lehtësonin të jetuarit. Vërtet që shumë kërkesa të jetës së murgut në një manastir si ky, të mbushur plot me vizitorë, ai s'i kishte për zemër, por çdo ngasje që i vinte nga kjo jetë, e asgjësonte duke u bindur: s'është puna ime të arsyetoj, puna ime është të mos luhatem në plotësimin e detyrimeve, qoftë kur qëndrojmë para epitafit, apo kur bëjmë detyrën e psaltit, apo merrem me llogaritë e fjetoreve. Çdo mundësi për të dyshuar mënjanohej në çdo rast po nëpërmjet bindjes ndaj igumenit. Po të mos ishte bindja, atë do ta rëndonin edhe zvargia, edhe mefshtësia e shërbësve fetare, edhe varavingot e vizitorëve, edhe huqet e liga të vëllazërisë, por tanimë të gjitha këto jo vetëm kapërceheshin hareshëm, por ishin për të ngushëllim dhe përkrahje. «Nuk e di se përse duhen dëgjuar disa herë në ditë të njëjtat lutje, por e di se ato janë të nevojshme. Dhe kur e di se janë të nevojshme, ndiej gëzim në to.» Igumeni i tha se, ashtu si nevojitet ushqimi

trupor për të mbajtur gjallë jetën, ashtu nevojitet edhe ushqimi shpirtëror — lutjet kishtare — për të mbajtur gjallë jetën shpirtërore. Ai e besonte këtë, dhe me të vërtetë shërbesat kishtare, veçanërisht ato të mëngjeseve, kur ai mezi ngrihej, i jepnin një prehje të vërtetë dhe e ngazëllenin. Ngazëllimi buronte nga vetëdija e bindjes dhe nga mosdyshimi në veprimet që kryente, të paracaktuara nga igumeni i manastirit. Bukuria e jetës ishte për të jo vetëm nënshtrimi gjithnjë dhe më i plotë i vullnetit, përulësia që sa vinte e shtoej, por edhe përqaftimi i të gjitha virtyteve të krishtere, të cilat kohët e para iu dukën lehtësisht të përvetësueshme. Çifligun ia dha të tërin motrës dhe nuk ndjeu fare keqardhje për të, nuk ndiente në veten e tij dembelizëm çifligari. Pajtimi me më të ultët i jepej lehtë dhe e ngazëllerte. Madje edhe fitorja mbi mëkatin e epshit, si një ngjarje marramendëse, u arrit shpejt. Igumeni e paralajmëroi posaçërisht të ruhej nga ky mëkat, por Kasatski ndihej i gëzuar që qe i çliruar prej tij.

E mundonte vetëm kujtimi i së fejuarës. Dhe jo thjesht kujtimi, por përfytyrimi i gjallë i asaj që mund të ishte. Padashur i dilte para syve favoritja e lartmadhërisë me të cilën ishte njohur dhe do të martohej: ajo do të ishte një grua e mrekullueshme, nënë e fëmijëve; burri do të kishte një detyrë të rëndësishme, do kishte edhe pushtet, edhe nderime edhe një grua të mirë, tashmë të penduar.

Kur ishte në minuta të mira, këto mendime e turbullonin. Përkundrazi, në kësi çastesh ndihej i gëzuar që i hoqi qafës këto tundime. Por kishte minuta kur papritur të gjitha ato që ia mbushnin jetën i mbulonte mugëtira; jo se pushonte së besuari në to, por pushonte së pari, nuk i grishte ato dot në veten e tij, ndërsa kujtimi dhe — e tmerrshme të thuhet — pendimi për atë që bëri, e pushtonte të tërin.

Në kësi caste kishte vetëm një shpëtim — dëgjesën. Zihej me punë dhe i përkushtohej tërë ditën lutjeve. Ai, si zakonisht, falej, blatonte lutje, madje edhe më shumë se zakonisht, por falej me Imp, shpirti mungonte. Dhe kjo zgjaste një ditë. nganjëherë dy e mandej kalonte vetiu. Po ajo ditë ose ato dy ditë ishin të tmerrshme. Kasatski e ndiente se nuk ndodhej as nën pushtetin e vetes, as nën atë të Zotit, por nën atë të një të huaji. Dhe gjithçka që mund të bënte dhe bënte në atë kohë, ishte ajo që i këshillonte igumeni: me çdo kusht të mbahej në gjendjen në të cilën ndodhej, të mos vepronte, të priste. Në kësi rastesh Kasatski në përgjithësi jetonte jo me vullnetin e tij, po me atë të igumenit, dhe në këtë dëgjesë përmbahej një amshim i veçantë.

Kështu i kaloi jeta Kasatskit në manastirin e parë, ku kishte hyrë para shtatë vjetësh. Në fundin e vitit të tretë u pranua hijeroatë me emrin Sergi. Ai edhe më parë e kishte provuar ç'është ngushëllimi i madh dhe entuziazmi shpirtëror kur merrte kungatën; tani kur i rastiste t'i bënte vetë shërbesat, të meshonte vetë, e ndiente veten të mallëngjyer deri në lot. Veç me kohë kjo ndjenjë erdhi duke u fashitur dhe kur një herë iu desh të meshonte në një gjendje shpirtërore aspak të

mirë, shpirtërisht i rënë, e kjo gjendje erdhi e i'u përsërit, entuziazmi shpirtëror nisi t'i shuhej në mënyrë të dukshme dhe i mbeti vetëm forca e zakonit.

Kështu në vitin e shtatë të jetës në manastir Sergi ndihej i mërzitur. Atë që duhej mësuar, atë që duhej arritur, ai i arriti, dhe këtu s'kishte ç'të bënte më.

Ndërkohë gjendja e përgjumur sa vinte e bëhej më zotëruese. Mori lajmin e vdekjes të së ëmës, dëgjoi për martesën e Merit. Që të dy këto lajme i priti me gjakftohtësi. Tërë vëmendjen, tërë forcat i kishte përqendruar në çështjet e botës shpirtërore.

Në vitin e katërt të jetës së murgut arkimandriti e përkëdheli së tepërmi me vëmendjen që i kushtoi, dhe igumeni e këshilloi të mos e kundërshtonte ngritjen në detyrë, po t'ia ofronin. Dhe atëherë ambicia e murgut, kjo veti aq e shëmtuar e tyre, nxori krye tek ai. E çuan në një manastir që ishte pranë kryeqytetit.

Deshi të kundërshtonte, por igumeni e urdhëroi të pranonte. E pranoi emërimin, u përshëndosh me igumenin dhe u vendos në manastirin tjetër.

Qëndrimi në këtë manastir kryeqyteti ishte një ngjarje e rëndësishme në jetën e Sergit. Ngasje gjithfarëshe i vinin nga të katër anët, dhe tërë forcat e veta i përqendroi në përballimin e tyre.

Në manastirin e mëparshëm ngasja prej seksit femëror pak e mundonte, ndërsa këtu ajo nisi të vepronte me një forcë të tmerrshme, dhe puna arriti deri aty sa që mori një shfaqje të përcaktuar qartë. Ishte një zonjë e njohur për sjelljen e saj jo të mirë që filloi t'i vardisej atë Sergit. Ajo vetë u fut në bisedë me të dhe iu lut që t'i bënte një vizitë. Sergi e kundërshtoi rreptë, por u tmerrua nga shfaqja krejt e përcaktuar e dëshirës që ndjeu. Dhe u tremb aq shumë, sa i shkroi për këtë igumenit, po s'u mjaftua me kaq. Që të sigurohej përfundimisht, duke mposhtur turpin që ndiente, thirri ndihmësin e tij të ri dhe, pasi i tregoi për dobësinë që po provonte, iu lut të mos ia shqiste sytë, të mos e linte të shkonte gjetiu përveç në shërbesa dhe dëgjesa.

Edhe një ngasje tjetër e madhe e shqetësonte Sergin: igumeni i këtij manastiri, një njeri mondan e i shkathët që kishte veshur rrobën e klerikut sa për karriere, ishte njeri që nuk e honepste dot. Sado që e detyronte veten, Sergi nuk po e mposhtte dot këtë ndjenjë. Ai përulej, por në thellësi të shpirtit vazhdonte ta dënonte. Dhe kjo ndjenjë e keqe nuk mënoi të shpërthente.

Ishte viti i dytë i qëndresës së tij në këtë manastir. Ndodhi kështu: Ditën e Pokrovit u meshua në kishën e madhe. Kishin ardhur shumë besimtarë. Meshën e nxori vetë igumeni. Atë Sergi kishte qëndruar në vendin e tij të zakonshëm dhe po falej, domethënë ndodhej në atë gjendje lufte të brendshme, në të cilën ndodhej kurdoherë në kohën e shërbesave e sidomos kur ato bëheshin në kishën e madhe, ku meshën nuk e nxirrte ai. Shkaktarë të kësaj lufte të brendshme ishin vizitorët, zotërinjtë, por sidomos zonjat. Ai bënte çmos të mos i vinte re, të mos ishte në dijeni të asaj çka ndodhte përreth: të mos shihte sesi vinin të përcjella nga ushtarët që, duke shtyrë popullin, u hapnin rrugën, sesi zonjat u tregonin njëra-tjetrës

murgjit, shpesh edhe atë vetë, si murg bukurosh që ishte. Duke i ulur, si të thuash, grilat e vëmendjes, atë Sergi përpiquej të mos shihte asgjë, përveç ndriçimit të qirinjeve të ikonostasit, ikonave dhe atyre që shërbenin; të mos dëgjonte asgjë, përveç fjalëve të lutjeve të kënduara dhe të shqiptuara, dhe të mos provontë asnjë lloj ndjenje tjetër, përveç vetëmohimit për vetëdijen e plotësisht të detyrës, ndjenjë që ai e përjetonte gjithmonë kur dëgjonte dhe përsëriste për të satën herë lutjet.

Ai ndalonte, përkulej, bënte kryqin sa herë që duhej bërë, dhe dridhej në atë luftën e tij të brendshme, duke u dhënë herë pas dënimit gjakftohtë, herë pas paqimit me vetëdije të mendimeve dhe të ndjenjave vetjake; sakaq epitropi Nikodim, — një tjetër tundim i madh për atë Sergin të cilin ai pa dashjen e tij e cilësonte si sahanlëpirës hipokrit të igumenit — iu afrua dhe me një përkulje të thellë sikur do ndahej dyshas, i tha se igumeni dëshironte ta kishte pranë vetes në altar. Atë Sergi u mbështoll me zhgunin, veshi kamillafin dhe çau i kujdesshëm përmes besimtarëve.

— Lise, regardez a droite, c'est lui, — i erdhi në vesh një zë gruaje.

— Où, où? Il n'est pas tellement beau.

E dinte se po flisnin për të. Ai i dëgjoi dhe, si ngahera, në çastet e ngasjes, përsëriste fjalët: «Dhe mos na çoj në ngasje.» Uli kokën dhe sytë, kaloi pranë amvonës dhe, pasi la mënjanë psaltët që po kalonin në atë kohë para ikonostasit, u fut në dyert e veriut. Me të shkelur në altar, siç e lypte zakoni, kryqëzoi duart dhe u përkul duke u palosur dyshas para ikonës, pastaj ngriti kryet dhe pa nga igumeni, ndërsa dikë tjetër që qëndronte pranë tij, vetëm sa e fshiku me bisht të syrit, dhe nuk iu drejtua.

Igumeni, veshur me rrobat e meshës, qëndronte te muri; kishte nxjerrë jashtë duart topolake, si mafishe, dhe i kishte mbështetur mbi barkun e fryrë; duke fërkuar gajtanin e rasës, buzëqeshte dhe diç i thoshte ushtarakut veshur me uniformë gjenerali me shenja dhe tuja, të cilat tani po i vështrohte atë Sergi me atë syrin e tij të mësuar të ushtarakut. Ky ishte një ish-komandant i regjimentit të tij, por që tani, me ç'dukej, zinte një post të rëndësishëm, dhe atë Sergi e vuri re menjëherë se igumeni këtë e dinte dhe i jepte kënaqësi një gjë e tillë, ndaj dhe i shkëlqente fytyra e ngjallme me gjithë shogën. Atë Sergi e ndjeu veten të fyer dhe të hidhëruar, dhe kjo ndjenjë erdhi e u forcua kur dëgjoi nga goja e igumenit se e pati thirrur atë Sergin, vetëm për të kënaqur kureshtjen e gjeneralit për të parë ish-kolegun e tij, siç u shpreh ai.

— Gëzohem shumë që ju shoh me këtë pamje engjëlli, — i tha gjenerali, duke i zgjatur dorën. — Shpresoj se s'e keni harruar shokun tuaj të vjetër.

Edhe fytyra e igumenit, e kuqe dhe e qeshur, sikur e miratonte atë çka tha gjenerali, edhe fytyra e mbajtur me kujdes e gjeneralit me atë buzëqeshjen e tij të vetëkënaqur, duhmanë e verës që dilte nga goja e tij sa herë që shfrynte dhe era e

duhanit që kutërbonin favoritet — të gjitha këto e bënë të pëlçiste atë Sergin. Ai iu përkul edhe njëherë igumenit dhe i tha:

— Hirësia juaj urdhëruat të më thërresin? — Dhe sakaq bëri një ndalesë, duke shprehur me pamjen e fytyrës dhe pozën e trupit pyetjen: përse?

Igumeni iu përgjigj:

— Po ja, që të takoheshit me gjeneralin.

— Hirësi, unë u largova nga bota që t'ju shpëtoj tundimeve të saj, — i tha dyllë i verdhë me buzët që i dridheshin. — E përse më detyroni t'ju nënshtrohem atyre? Në kohë lutje dhe në shtëpinë e Perëndisë!

— Shko, shko, — i tha igumeni i vrenjtur dhe tërë inat.

Ditën tjetër atë Sergi i kërkoi ndjesë igumenit dhe vëllazërisë së manastirit për krenarinë, por, pas një nate që e kaloi në falje, vendosi të ikte që andej, për këtë iu drejtua me lutje igumenit të manastirit nga ku kishte ardhur që ta pranonte të kthehej aty. I shkroi se e ndiente veten të dobët dhe të pazotin për të luftuar i vetëm kundër tundimeve pa pasur ndihmën e tij të urtë. I foli se ishte penduar për krenarinë që kishte shfaqur. Pas pak i erdhi një letër nga ai igumen ku thuhej se tërë e keqja qëndronte në krenarinë e tij. Ky ia shpjegonte se shpërthimi i zemërimit i kishte ardhur jo ngaqë s'që i bindur se kishte hequr dorë nga nderimet laike për hir të Zotit, por nga krenaria për t'ju dukur se ja de kush jam unë, unë s'kam nevojë për asgjë. Ja përse nuk e duroi dot sjelljen e igumenit. Unë e kam përbuzur çdo gjë në emër të Zotit, kurse mua më tregojnë si të isha egërsirë. «Po ta kishe përbuzur lavdinë në emër të Zotit, ti do të kishe duruar. Ende nuk është shuar në shpirtin tënd krenaria e laikut. Kam menduar për ty, i vogli Serg, i jam falur Zotit për ty, dhe ja ç'më yshti ai: jeto si më parë dhe nënshtrohu. Ka disa ditë që mësuam se në një manastir të vogël, të thellë ndërroi jetë oshënari Ilarion. Jeto ai aty tetëmbëdhjetë vjet. Igumeni i Tambovit pyet nëse ka dëshirë ndonjë nga vëllezërit të shkojë atje. Dhe ja, kjo letra jote. Drejtoju me lutje atë Paisit në manastirin e Tambovit për ta zënë ti qelinë e Ilarionit. Jo se ti mund ta zëvendësosh Ilarionin, por ty të duhet vetmia që ta shtrosh krenarinë. Zoti qoftë me ty.»

Sergi iu bind fjalëve të letrës, ia tregoi atë igumenit të këtushëm dhe, pasi mori pëlqimin e tij, ia ktheu manastirit qelinë e vet me ç'kishte tjetër dhe u nis për në humbëtirën e Tambovit.

Këtu i pari i manastirit, një qeverisës i zoti me prejardhje prej tregtari, e priti Sergin qetë dhe thjesht, dhe e çoi në qelinë e Ilarionit, i caktoi një murg për kujdestar dhe pastaj, me kërkesë të Sergit, e la vetëm. Qelia ishte një guvë e hapur në mal. Aty e kishin varrosur dhe Ilarionin. Në pjesën e saj të mbrapme ishte varrosur Ilarioni, në të përparmen kishte një kamare për të fjetur, një dyshek me kashtë, një tryezë dhe rafti me libra e ikona. Te dera e daljes ishte një tryezë prej dërrasash të pazdruguara; aty, një herë në ditë, një murg linte bukën e sjellë nga manastiri.

Dhe atë Sergi u bë oshënar.

Javën e bardhë të vitit të gjashtë të jetës së Sergit si oshënar, nga qyteti i afërm, pas petullave dhe karnevaleve, një grup miqsh nga paria e qytetit, burra e gra, tërë shend e verë u nisën për shëtitje me trojka.

Shoqëria përbëhej nga dy avokatë, një çifligar i pasur, një oficer dhe nga katër gra. Njëra ishte e shoqja e oficerit, tjetra e çifligarit, e treta ishte beqare, motra e çifligarit, kurse e katërta ishte një bukuroshe e shkurorëzuar, tepër e pasur dhe huqie, që jo rrallë e habiste dhe e turbullonte qytetin me të papriturat që shkaktonte.

Koha ishte e mrekullueshme, rruga si sini. Bënë një dhjetë vjorste (masë gjatësie ruse = 1.06 km) jashtë qytetit, u ndalën dhe u mbledhën kokë më kokë për të vendosur ç'të bënin më tej: të vazhdonin rrugën apo të ktheheshin nga kishin ardhur.

— Po kjo rrugë për ku të çon? — pyeti Makovkina, bukuroshja e shkurorëzuar.

— Për në Tambino. S'është veçse një dymbëdhjetë vjorste larg që këtej, — tha avokati që i vardisej Makovkinës.

— E po pastaj?

— Pastaj për në L. . . përmes manastirit.

— Manastirit ku është ai, atë Sergi?

— Po.

— Kasatski? Ai oshënari bukurosh?

— Po.

— Zonja! Zotërinj! Nisemi drejt e te Kasatski. Në Tambino bëjmë një pushim, hamë diçka.

— Po do të na zërë nata në rrugë.

— S'ka gjë, do e kalojmë natën te Kasatski.

— Kështu bëjmë, se aty është hoteli i manastirit dhe s'është i keq. Kam qenë kur mbrojta çështjen e Makinit.

— Jo, unë do të fle te Kasatski.

— Epo kjo është e pamundur, sado e gjithëpushtetshme që jeni e që jua njohin të gjithë.

— E pamundur? Vëmë bast.

— Vëmë. Po të arrini të flini tek ai, ju jap ç'të më kërkon.

— A discretion.

— Edhe ju, po ashtu!

— Epo, mirë. Shkojmë.

Kush ngiste trojkat, hodhi edhe nga një gotë verë. Të tjerët nxorën kutitë me torta dhe karamela për të shoqëruar verën. Zonjat u mbështollën me qyrke gëzofi të bardhë. U hëngrën një hop se cila trojkë do të printe dhe njëri, më i shkathëti e

më i riu, me një lëvizje të furishme fshikulloi ajrin me kamxhik, u grahu kuajve dhe u derdh përreth tingëllima e zilkave dhe zhaurima e rrëshqitëseve mbi dëborë.

Trojkat dridheshin lehtë dhe lëkundeshin, kuajt e mbrehur mirë vraponin me hap të lehtë, të hareshëm, rruga e shtruar si e vajisur vraponte me shpejtësi mbrapa, kamxhiku hera-herës çante ajrin furishëm, avokati dhe oficeri, që rrinin kundruall njëri-tjetrit, diç i mollotisinin fqinjës së tyre, Makovkinës, kurse ajo, e mbështjellë si duhet me qyrkun e butë, rrinte e palëvizur dhe mendonte: «Të njëjtat gjëra përsëriten, dhe që të gjitha të kallin krupën: po ato fytyra të farfurinjta e të kuqe, era e verës dhe e duhanit që të zënë frymën, po ato fjalime, po ato mendime, dhe gjithçka vërtitet rreth e qark ndyrësisë. Dhe sa të kënaqur që ndihen, kanë besim të patundur se çdo gjë vetëm kështu duhet të jetë dhe janë gati që kështu të vazhdojnë të jetojnë deri sa t'u vijë vdekja. Kurse unë nuk mundem më. Më mbyti mërzija. Më duhet diçka e tillë që t'i prishë, t'i përmbysë të gjitha këto. Ja, të themi, si ajo që ndodhi me ata që shkuan në Saratov dhe ngrinë rrugës. Ç'do të kishin bërë vallë këta tanët? Si do të silleshin? Me siguri si ca të poshtër. Secili do mendonte për veten. Po edhe unë ama me të njëjtën monedhë do ua shpërbleja. Veç unë, sidoqoftë jam e bukur. E këtë ata e dinë mirë. Po ky murgu vallë? Si, a thua ai këtë tanimë të mos e kuptojë? S'është e vërtetë, është diçka e pamundur, ata këtë e kuptojnë. Si më ndodhi në vjeshtë me atë kadetin. Ç'budalla që ishte. . .»

— Ivan Nikollajevič! — thirri ajo.

— Ç'urdhëroni?

— Sa vjec është ai?

— Kush?

— Epo Kasatski, de.

— Më duket i ka kaluar të dyzetat.

— E si, të gjithë që i venë i mirëpret?

— I pret të gjithë, por jo gjithmonë.

— M'i mbuloni pak këmbët. Jo ashtu. Sa i ngathët që jeni! Hë, de hë, m'i puthitni mirë. Dhe mos me shtrëngoni ashtu, s'ka përse.

Kështu mbërritën afër pyllit ku gjendej qelia.

Ajo zbriti dhe u tha që të iknin. Trojkat u nisën dhe ajo, veshur me peliçen e bardhë, të butë, bëri udhë nëpër shtegun e pyllit. Avokati zbriti dhe po e ndiqte me sy.

Atë Sergi jetonte prej gjashtë vjetësh si jeremi. Ishte dyzet e nëntë vjeç. Bënte një jetë të vështirë. Jo shkaku i kreshmave dhe agjërimeve e as i lutjeve — ato nuk e mundonin, por për arsye të luftës së brendshme, luftë që për të ishte krejt e papritur. Dy ishin tundimet me të cilat luftontë: dyshimet dhe epshi. Dhe që të dy këta armiq i vërsuleshin bashkërisht. Atij i dukej se ata ishin dy armiq të ndryshëm,

ndërkohë që ishte një i vetëm. Sapo asgjësohej dyshimi, asgjësohej edhe epshi. Kurse ai mendonte se këta ishin dy djaj të ndryshëm, dhe luftonte kundër tyre veç e vec.

«Zot! O Zot! — thoshte me vete. — Pse nuk më mbush të tërin me besim. Mirë epshi, kundër tij kanë luftuar shën Andoni edhe të tjerë, por besimi. Ata e kishin atë, kurse mua minuta të tëra, orë, ditë më kalojnë pa e pasur. Ç'duhet gjithë kjo botë, tërë ajo bukuri e saj kur ajo është shumë mëkatore dhe prej saj duhet hequr dorë? E përse e veselit ti këtë tundim? Tundim? Por vallë a nuk është tundim kjo dëshira ime për t'u arratisur nga gëzimet e botës dhe orvatja për të gatitur diçka atje ku ndoshta s'ka asgjë?» Ia tha këtë vetes dhe e pushtoi tmerri, neveria për veten. «Ah, i poshtër! Ah, i ndyrë! Rreh të jesh edhe shenjtor», — nisi ta shante veten. Dhe ra në gjunjë të falej. Por sapo filloi lutjen, iu shfaq para syve vetja, siç ishte në manastir: me kamillaf, me rasë, me pamje madhështore. Dhe tundi kokën. «Jo, nuk është kjo, ajo që më duhet. Kjo është e gënjeshtërt. Të tjerët mund edhe t'i gënjej, por ama jo veten time, jo Zotin. Unë nuk jam nga ata madhështorët, unë jam i mjerë, jam qesharak.» Kapi çipat e rasës, zbuloi këmbët e dobësuar, në benevrekët. Dhe buzëqeshi.

Pastaj i lëshoi çipat e rasës dhe nisi të lexonte lutje, të bënte kryqin dhe të përkulej. «Mos vallë ky shtrat do të jetë varri im?» — shqiptoi. Dhe si të ishte vetë djalli që i fliste, vazhdoi: «Shtrati vetmitar vërtet është varr. Gënjeshtër.» Dhe iu fanit gjoksi i vejushës me të cilën kishte bashkëjetuar dikur. E shkundi atë fanitje dhe vazhdoi shqiptimin. Duke dashur të lexonte porositë, mori Ungjillin, e shfletoi dhe u ndal në atë vend që e dinte përmendsh, ngaqë i ishte drejtuar shpesh. «*Me besimin tënd, o Zot, ndihmoje mosbesimin tim*» — lexoi. I fashiti kështu dyshimet që kishin nxjerrë krye.

Ashtu si barazpeshojnë një send me barazpeshë që lëkundet, e rivendosi besimin që iu lëkund dhe me skandali u largua që të mos e prekte dhe ta prishte. Paftat nga të dyja anët e syve u vunë në vend, dhe ai u qetësua. Përsëriti lutjen që e dinte që kur ishte fëmijë: «*O Zot, merrmë, merrmë mua*», — dhe nga kjo jo vetëm u ndie i lehtësuar, por ndjeu gëzim e përgjërim. Bëri kryqin dhe u shtri mbi shtresat në tezgën e ngushtë, pasi vuri si nënkresë rasën verore. Dhe e zuri gjumi, një gjumë i lehtë, ku iu bë sikur u dëgjuan zilkat e një trojke. S'po e kuptonte, në ishin të vërteta apo shihte ëndërr. Dhe befas u dëgjua një e trokitur në derë. U çua pa u besuar veshëve. E trokitura u përsërit. Po? ishte një trokëllimë e afërt, në derën e tij dhe zëri që dëgjohej ishte zë gruaje.

«O Zot! Të jetë e vërtetë ajo që kam lexuar te apostujt se djalli merr pamje gruaje. . . Po. ky është zë gruaje. Dhe një zë ledhatues, i druajtur, i ëmbël! Ptu! — Ai pështyu. — Jo, m'u duk ashtu», — mendoi dhe u tërhoq për nga qoshja ku varej ikona dhe u ul në gjunjë me atë lëvizjen e saktë, të përsëritur shumë herë, që e qetësonte aq shumë dhe e mbushte me kënaqësi. U ul, flokët i mbuluan fytyrën dhe ngjeshi ballin në dyshtemenë e ftohtë, të lagur (që poshtë derës frynte).

. . . Shqiptoi lutjen që e kishte dëgjuar nga atë Pimeni, lutje që të ndihmonte të largoje ngasjet. Pastaj me lehtësi e ngriti trupin, e dobësuar e të lehtësuar, mbi këmbët e forta tërë deje dhe donte të vazhdonte të shqiptonte lutjen, por nuk e bëri këtë, padashur vuri veshin që të dëgjonte. Ia kishte ënda të dëgjonte. Mbretëronte qetësia. Çurgu i ujit të shiut vazhdonte të rridhte në kaden që ndodhej pranë qoshkut. Jashtë ishte errësirë, lloha përzihej me mjegullën. Qetësi e madhe. Dhe betas diç fëshfëriu te dritarja, u dëgjua i qartë po ai zë: ledhatues, i druajtur, i ëmbël; zë gruaje lozonjare, që foli:

— Më lini të futem. Për hir të Krishtit. . .

Iu duk se gjaku iu mblodh në zemër dhe kjo ndali.

Nuk merrte dot frymë. «Do të ngjallet Zoti dhe çdo gjë do shpërndahet. . .»

— Epo nuk jam qoftëlargu, de. . . — dhe ndihej ai buzagazi me të cilin u thanë këto fjalë. — Nuk jam qoftëlargu, jam një grua mëkatore që kam humbur rrugën. Jo në kuptimin e figurshëm, por të drejtpërdrejtë të fjalës. — Ajo qeshi. — U kallkanosa, ju kërkoj strehë. . .

Ai qasi fytyrën te xhami. Llamba hidhte dritë mbi xhamat. Ai vuri pëllëmbët nga të dy anët e fytyrës dhe pa jashtë. Mjegull, errësirë, një dru dhe, ja, nga e djathta. Ajo. Po, ajo, një grua e veshur me peliçe të bardhë, leshtake, me kapelë gëzofi, me fytyrë të dashur, të ëmbël, të mirë, të trembur, aty pranë, gjithë-gjithë nja dy vershokë (Masë e vjetër që përdorej në Rusi = 4,4 cm) larg fytyrës së tij, e prirur drejt tij. Me të shkëmbyer shikim, ata e njohën njëri-tjetrin. Jo se ishin takuar ndonjëherë; ata s'ishin parë kurrë, por në shikimin që shkëmbyen, ata (sidomos ai) e ndien se njiheshin, e kuptonin mirë shoshokun. Pas këtij shikimi s'kishe si dyshoje se mos kishe përpara qoftëlargun, ishte një grua e thjeshtë, e mirë, e dashur, e druajtur.

— Kush jeni? Pse erdhët këtu? — e pyeti ai.

— Po hapeni, de, — me një zë lozonjar të gjithëpushtetshëm i foli ajo. — Ngriva fare. Ju thashë një herë, humba rrugën.

— Po unë jam murg, oshënar.

— Epo, atëherë hapeni. Mos doni që të kallkanosem këtu nën dritaren tuaj, sa të mbaroni atë lutjen.

— Po si kështu ju. . .

— S'kam për t'ju ngrënë, jo. Për hir të Zotit, hapeni. Po më futet të ftohtë në zemër.

Atë vërtet e pushtoi një angështi. Këto fjalë i tha si duke qarë.

Ai u largua nga dritarja, ngriti sytë nga ikona e Krishtit me kurorën e gjembave. «O Zot, më ndihmo, Zot, më ndihmo», — foli duke bërë kryqin dhe duke u përkulur deri në tokë. Pastaj bëri drejt derës dhe hapi atë të paradhomës. Pastaj preku me dorë rezen e derës së jashtme. Nga ana tjetër e derës dëgjoi disa hapa. Ajo iku nga dritarja dhe iu afrua derës.

— Aj! — thirri befas. Ai e'kuptoi se ajo shkeli në pellgaçen e formuar te pragu. Duart i dridheshin dhe s'po mundte ta lëvizte rezen.

— Hë, de, hapeni. U bëra qull. Ngriva fare. Ju e keni mendjen te përdëllimi i shpirtit, kurse unë këtu ngriva.

Ai e tërhoqi derën nga vetja, e zhvendosi rezen dhe e shtyu derën jashtë me aq forcë, saqë e përplasi pas saj.

— Ah, më falni! — i tha me atë zërin e dikurshëm të sjelljes në shoqërinë e grave.

Ajo i buzëqeshi kur dëgjoi këtë «më falni!». «Epo, nuk qënka kaq i tmerrshëm», — mendoi.

— S'ka gjë, s'ka gjë. Unë duhet t'ju kërkoj falje, — i tha ajo dhe hyri në paradhomë. — Nuk do të guxoja kurrë të vija. Por ky është një rast krejt i veçantë.

— Urdhëroni, — tha ai nëpër dhëmbë dhe e la të kalonte. Një aromë e fortë parfumi të hollë, që ai kishte kohë që s'e kishte nuhatur, e lemeriti. Ajo kaloi përmes paradhomës në dhomë. Ai përplasi derën e jashtme pa i vënë rezen, kaloi përmes paradhomës në dhomë.

«O i madhi Jezu Krisht, bir i Perëndisë, ki mëshirë për mua gjynahqarin!», — lutej ai pa pushim jo vetëm me vete, por edhe duke lëvizur ngadalë buzët.

— Urdhëroni, — i tha përsëri.

Ajo qëndroi në mes të dhomës, nga veshja i rridhnin curila uji, ajo e shihte këtë. Sytë i qeshnin.

— Më falni që jua prisha vetminë. Po vetë e shihni se në ç'gjendje jam. Më ndodhi kështu sepse ne u nisëm nga qyteti për një shëtitje ne trojka, dhe unë vura bast se jam e zonja të shkoj fill e vetme nga Vorobjovka në qytet, por ja që e humba rrugën dhe, po të mos kisha hasur këtu këtë qelinë tuaj. . . — gënjeu ajo. Por fytyra e tij e turbulloi, prandaj dhe nuk vazhdoi dot më, heshti. Ajo nuk e kishte pandehur të tillë. Nuk ishte aq bukurosh siç e kish përfytyruar, por në sytë e saj ai ishte i mrekullueshëm. Flokët në kokë dhe në mjekër i kishte të dredhur, të përshkuar nga thinja, hundën e kishte të rregullt, të hollë, sytë që i shkëlqenin si dy thëngjij të ndezur kur të zhbironte, e çuditën pa masë.

Ai e shihte që ajo gënjente.

— Po, kështu, — tha, ia nguli sytë për një çast dhe sakaq i uli. — Unë po shkoj andej, ju këtu rregullohuni.

Ai mori llambën, ndezi një qiri dhe, pasi u përkul thellë, bëri për në dhomëzën prapa ndarëses; ajo dëgjoi të lëvizte diçka aty. «Me siguri që merr masa të mbyllet aty, që të mos ketë të bëjë me mua», — mendoi me buzën në gaz, dhe, pasi zhveshi qyrkun e bardhë, hoqi kapelën e gëzoftë, që e kishte kapur me karfica pas flokëve, dhe shallin e thurur. Thuajse nuk ishte lagur kur kishte qëndruar nën dritare, kishte bërë zhurmë vetëm për ta detyruar atë që ta linte të hynte. Por te dera vërtet që shkeli mu në pellgaçe, dhe këmba e majtë i qe lagur deri në kërci, çizmjat i qe mbushur plot me ujë. Ajo u ul mbi shtratin e tij — një nim dërrase i mbuluar me një qilim — dhe zuri të hiqte çizmet. Kjo qeli asaj iu duk e mahnitshme. Një dhomëzë, gjithë-gjithë tre arshinë (Masë gjatësie që përdorej në

Rusinë e vjetër = 0-71 m) e gjerë dhe nja katër e gjatë, e pastër si të ishte prej qelqi. Ndodhej vetëm shtrati, ku ajo ishte ulur, mbi të qe varur në mur një raft i vogël me libra. Në qoshe ishte ikona e Krishtit me kurorën me gjemba mbi krye dhe poshtë saj një kandile. Prapa derës në gozhdë qe varur qyrku dhe rasa. Dhomëza mbante një erë të çuditshme: vaji, djerse dhe toke. Gjithçka asaj i pëlqente. Madje edhe ajo erë.

Këmbët e lagura, sidomos njëra, e shqetësonin, dhe me ngut zuri t'i hiqte çizmet, pa pushuar për asnjë çast të buzëqeshte. Gëzohej jo aq ngaqë ia kishte arritur qëllimit, sesa ngaqë e vuri re se arriti ta turbullonte atë — atë burrë të mrekullueshëm, të mahnitshëm, të çuditshëm, tërheqës. « E po s'm'u përgjigj, ç'e keqe më gjeti », — i tha ajo vetes.

— Atë Sergi! Atë Sergi! Kështu ju quajnë, apo jo?

— Ç'dëshironi? — iu përgjigj një zë i ulët.

— Ju lutem, të më falni që jua prisha vetminë. Po, vërtet, s'kisha si bëja ndryshe. E lagur si isha mund edhe të sëmuresha. Madje as tani nuk e di... Jam krejt e lagur, këmbët i kam dru.

— Më falni, — iu përgjigj zëri i ulët. — Me asgjë nuk mund t'ju shërbej.

— Në asnjë mënyrë nuk do ju bezdisja. Ja, vetëm sa të gëdhijë.

Ai nuk iu përgjigj. Dhe ajo dëgjoi se diç pëshpëriste, me ç'dukej po falej.

— Ju nuk keni për të hyrë këtu, ë? — e pyeti ajo dhe buzëqeshi. — Se më duhet të zhvishem që t'i thaj rrobat.

Ai nuk iu përgjigj, vazhdonte të belbëzonte prapa ndarjes, me një zë të qetë, lutjet.

«Ja, ky është njeri!» — tha ajo me vete kur po hiqte me vështirësi çizmen e mbushur me ujë. E tërhiqte me sa mundte, por s'po e nxirrte dot, dhe nga kjo i erdhi për të qeshur. Ajo qeshi mbytur, por e dinte fare mirë se ai e dëgjonte dhe se kjo e qeshur ndikonte pikërisht ashtu si donte ajo; pastaj qeshi më shkoqur, dhe kjo e qeshur e gëzuar, e vetvetishme, e mirë vërtet që ndikoi mbi të dhe ndikoi pikërisht ashtu si donte ajo.

«Po, një të tillë njeri mund ta dashurosh. Ata sy. Dhe atë fytyrë të thjeshtë, fisnike, dhe — sado që llomotit ca lutje — edhe të pasionshme! — mendoi ajo, — Ne, grave, s'na e hedh dot. Që kur afroi fytyrën te xhami, ai edhe më pa, edhe më kuptoi, edhe më njohu. Iu përshkëndit në sy dhe iu ngulit. Ai më dashuroi, i erdhi keq për mua. Po, i erdhi keq.» E hoqi më në fund çizmen dhe iu kthye çorapeve. Që t'i hiqte ato çorape të gjata, të kapura me tiranda, i duhej të ngrinte rrobat. I erdhi zor dhe foli:

— Mos hyni.

Por që prapa ndarjes nuk u përgjigjën. Vazhdonte ajo mërmëritja monotone dhe disa zhurmërima të lëvizjeve.

«Me siguri që po përkulet deri në tokë, — mendoi ajo. — Por kot e ka, — shqiptoi ultas. — Ai e ka mendjen tek unë. Ashtu si e kam edhe unë tek ai. Falet,

po mendja i rri te këto këmbët e mia», — kështu tha me vete dhe i hoqi çorapet e lagura, pastaj ngriti këmbët mbi shtrat dhe i vuri nën vete. Ndenji kështu fare pak me gjunjë të rrethuar nga krahët, me shikim të mendueshëm përpara. «Po, ky është një vend i humbur, i qetë. Kurrë s'kishte për ta marrë vesh njeri. ..»

Ajo u ngrit, i vari çorapet mbi sobë, në një varëse. Kjo iu duk si e veçantë, e preku me dorë, pastaj, duke shkelur lehtëzi me këmbët zbathur, u kthye në shtrat dhe përsëri u ul me këmbët mbledhur. Prapa ndarjes asgjë nuk pipëtinte. Ajo pa orën e vockël që e mbante të varur në qafë, ishte dy.

«Ata kanë për të ardhur aty nga ora tre.» — I mbetej jo më shumë se një orë.

«E pse vetëm do të rri unë këtu? Kush tha? Nuk ma ka ënda kështu. Po i bëj zë.»

— Atë Sergi! Atë Sergi! Sergei Dmitriç, princ Kasatski!

Prapa derës — heshtje.

— Ju po tregoheni i pashpirt. Nuk do ju thërrisja, po të mos kisha nevojë. Jam e sëmurë. Nuk e di se ç'kam, — foli ajo me zë të përvuajtur.

— Oh, oh! — nisi të rënkonte dhe ra mbi shtrat. Dhe për çudi, ajo vërtet ndihej e këputur, fare e sëmurë, çdo gjë i dhimbte, dridhej e tëra si në ethe. — Ju lutem, më ndihmoni. As vetë s'e di se ç'po më ngjet. Oh! Oh! — shkopsiti fustanin, zbuloi kraharorin dhe lëshoi e pafuqishme krahët e zhveshur. — Oh! Oh!

Gjithë këtë kohë ai rrinte në qoshkun e vet dhe falej. I kishte marrë me radhë lutjet e mbrëmjes, i kishte thënë të gjitha; tani rrinte pa lëvizur, me shikimin të përqendruar në majën e hundës dhe krijonte një lutje me mendjen e tij, duke përsëritur me afsh: «Zoti Jezu Krisht, bir i Perëndisë, ki mëshirë për mua»!

Por i dëgjonte të tëra: edhe si fëshfërinte fustani i mëndafshhtë kur ajo e zhveshi, edhe si shkeli me këmbët lakuriq mbi dysHEME, edhe si fërkonte këmbët e ngrira me dorë. E ndiente se ishte i pafuqishëm dhe se nga minuta në minutë mund të merrte fund, prandaj dhe s'i ndërpriste lutjet. Ai provonte diçka të ngjashme me atë që do të kish provuar ai heroi i përrallës që duhej të çante pa parë as majtas, as djathtas. Atë Sergi e ndiente, e kuptonte se rreziku, fundi i tij, ishte këtu pranë, vërtitej rreth tij, dhe e vetmja rrugë e shpëtimit ishte të mos e përfillte, të mos ia hidhte sytë. Por sakaq ndihej i pushtuar nga dëshira për ta parë. Atë cast ajo i tha.

— Po kjo që bëni s'është aspak njerëzore. Unë mund edhe të vdes.

«Po, do të shkoj, por ashtu si bëri ai ati i shenjtë që një dorë e vuri mbi gruan e përdalë, ndërsa tjetrën mbi prush. Po këtu nuk ka prush. Pa përreth. Llamba. Vuri gishtin mbi flakën e saj dhe u vrenjt, i gatshëm të duronte dhimbjen, dhe për një kohë mjaft të gjatë iu duk se nuk ndiente gjë, por befas — ende pa e kuptuar nëse i dhimbte dhe sa shumë, u rrudhos i tëri, e hoqi dorën nga flaka dhe e shkundi: «Jo, këtë nuk e bëj dot.»

— Pash Perëndinë, ejani! Po vdes, oh!

«Epo si, më erdhi fundi? Jo de, jo!» ,

— Mirë, po vij, — foli dhe me të djathtën rrëmbeu sëpatën, vuri gishtin tregues të dorës së majtë mbi kërcu, ngriti sëpatën dhe tak, i ra gishtit paksa më poshtë

falangës së dytë. Gishti u pre më me lehtësi se drurët e po asaj trashësie, u rëkëllye drejt anës së kërcurit dhe pastaj ra në dysHEME.

Pllaquritjen e gishtit të prerë e dëgjoi para se të ndjente dhimbjen. Por nuk arriti të habitej nga kjo, kur një e therur përvëluese e bëri të rrëqethej, në dorë ndjeu ngrohtësinë e gjakut që po i rridhte. E mbështolli shpejt e shpejt gishtin e prerë me fundin e rasës, dhe, pasi e shtrëngoi fort pas ijës, iu drejtua derës së dhomës, e hapi, bëri disa hapa dhe u ndal para gruas. Me sytë e ulur poshtë e pyeti ngadalë:

— Ç’keni kështu?

Ajo shkoi shikimin mbi fytyrën e tij dyllë të verdhë, mbi faqen e majtë që i dridhej, dhe befas u ndie e turpëruar. U ngrit vrulltas, rrëmbeu peliçen, e hodhi krahëve dhe u mbështoll mirë.

— Kisha dhimbje... jam ftohur... unë... Atë Sergi... unë...

Ai ngriti sytë e ndriçuar nga një dritë e qetë, ngazëllimtare, e pa dhe i foli:

— Motër moj, e pse deshe ta përdhosësh shpirtin tënd të pavdekshëm? Tundimet duhet të hyjnë në këtë botë, por mjerë ai që bëhet bartës i tyre— Falu që Zoti të na falë.

Ajo e dëgjonte dhe e shikonte. Atë çast dëgjoi një zhurmë pikash që binin. Hodhi syrin dhe pa gjakun që rrithte nga dora nëpër rasën që e mbështillte.

— Ç’i paskeni punuar ashtu dorës? — Iu kujtua zhurma që kishte dëgjuar atypari, rrëmbeu llambën, u turr për në dhomëzën ku kishte qenë ai, dhe pa në dysHEME gishtin e gjakosur. Më e zbehtë se ai, ajo u kthye dhe deshi t’i fliste, por ai u fut në dhomëzën e tij dhe mbylli pas vetes derën.

— Më falni, — iu lut ajo. — Si ta laj këtë gjynah që bëra?

— Ik.

— Dale t’jua mjekoj plagën.

— Ik sa më parë.

Ajo u vesh me ngut, në heshtje. E veshur me peliçe ndenji të priste. Nga oborri erdhi tringëlliina e zilkave të trojkave.

— Atë Sergi, më falni, ju lutem.

— Ik. Zoti të fal.

— Atë Sergi, këtej e tutje do rroj ndryshe, Mos më lini të iki kështu.

— Ik.

— Më falni dhe më bekoni.

— Në emër të atit, të birit e të shpirtit të shenjtë, — u dëgjua që pas ndarjes.
— Ik.

Ajo ia shkrepi të qarit dhe doli nga qelia. Avokati i doli përpara.

— Epo, s’ke ç’bën, e humbët bastin. Ku do uleni?

— Njëllor është.

Ajo u ul dhe deri sa mbërritën në shtëpi nuk nxorri nga goja as edhe një fjalë.

Pas një viti ajo kërkoi të bëhej murgeshë, duke pranuar tërë rreptësireë e jetës së manastirit, nën drejtimin e oshënar Arsenit, që herë pas here i shkruante letra.

Atë Sergi jetoi si oshënar edhe shtatë vjet. Në fillim i pranonte ç'i binin: çajin, sheqerin, bukën e bardhë, qumështin, veshmbathjen, drutë. Por sa më shumë kohë kalonte, aq më të ashpër po e bënte mënyrën e jetesës, duke mos pranuar asgjë të tepërt, dhe, më në fund, arriti deri aty sa të hiqte dorë nga të gjitha, përveç bukës së zezë dhe atë një herë në javë. Ç'i binin tjetër, ua shpërndante të vobektëve që vinin ta shihnin.

Kohën e kalonte në qeli duke u falur ose duke kuvenduar me besimtarët, numri i të cilëve sa vinte e rritej. Dilte vetëm për të shkuar në kishë tri here në vit dhe për të mbushur ujë e për dru, kur i duheshin.

Pesë vjet pas një të tillë jete i ndodhi ajo ngjarja me Makovkinën që shpejt u mor vesh nga të gjithë: vizita e saj natën, pendesa e thellë për atë që bëri dhe mbyllja në manastir. Që prej asaj kohe nami i atë Sergit mori dhenë. I vinin gjithnjë e më shumë pelegrinë; pranë qelisë së tij u vendosën disa murgj, u ngrit edhe një kishë e një hotel. Lavdia e atë Sergit, të cilit si gjithmonë në kesi rastesh ia zmadhonin theroritë që bënte, mori dhenë. Vinin edhe që larg, filluan të sjellin të sëmurë dhe të thoshin se tek ai gjenin derman.

Për herë të parë ai shëroi një njeri në vitin e tetë të jeremisë. Ishte një djalë katërmëdhjetë vjeçar, të cilin e solli tek atë Sergi e ëma me lutjen që t'i bënte derman. Atë Sergit as që i kishte shkuar ndonjëherë në mendje se mund të shëronte të sëmurë. Një mendim të tillë ai do ta merrte për mëkat të madh, për mburrje, por e ëma e djalit s'i ndahej, i lutej e i falej, i binte ndër këmbë, i thoshte: përse vallë, duke qenë se ai i kishte shëruar sa e sa të tjerë, nuk dëshironte ta bënte këtë edhe për djalin e saj. I përgjërohej në emër të Krishtit. Fjalëve të atë Sergit se ishte vetëm i madhi Zot ai që i shëronte njerëzit, ajo i përgjigjej se i lutej vetëm për një gjë: t'i vinte vetëm dorën mbi kokë të birit dhe t'i falej Zotit për të. Atë Sergi nuk pranoi dhe u veçua në qelinë e tij. Por ditën tjetër (ishte vjeshtë, netët qenë të ftohta), kur po dilte për ujë, i zuri syri po atë grua bashkë me të birin, një katërmëdhjetëvjeçar të zbehtë, të dobësuar, që përsëri iu drejtua me po atë lutje. Atë Sergit iu kujtua rrëfenja për gjyqtarin e padrejtë dhe, meqë më parë nuk kishte provuar asnjë dyshim se duhej të kundërshtonte, tani e provoi atë dhe, pasi e provoi dyshimin, ra më gjunjë dhe nisi të falej përderisa në shpirt i lindi vendimi. Vendimi ishte i tillë që ai duhej t'ia plotësonte lutjen asaj nëne, sepse besimi që ajo shfaqte mund ta shpëtonte djalin; për sa i takonte atij, atë Sergit, ai në këtë rast nuk ishte veçse një hiç i zgjedhur nga Zoti për ndërmjetësi.

I doli përpara asaj nëne, bëri si i tha ajo, i vuri dorën mbi kokë djalit dhe iu lut Zotit për të.

Nënë e bir ikën, dhe pas një muaji djali u shërua. Anekënd u përhap lajmi për fuqinë kuruese prej shenjtori të atë Sergit, e ndërkohë filluan ta thërrisnin i urti Serg. Që prej kësaj kohe nuk kishte javë që tek ai të mos vinte ndonjë i sëmurë.

Dhe kur pranoi një herë, nuk kishte si të mos pranonte ngaherë: u vinte dorën mbi kokë, i lutej Zotit, dhe shumëkush edhe gjente derman, kurse lavdia e atë Sergit rritej.

Kështu kaluan nëntë vjet në manastir dhe trembëdhjetë në oshënari. Atë Sergi kishte pamje të urti: mjekrën e kishte të gjatë, të thinjur, por flokët, ndonëse të rrallë, i kishte ende të zinj dhe kaçurrelë.

Atë Sergi disa javë radhë jetoj me një mendim që s'i shqitej: a bëri mirë vallë që pranoi të vihej në atë rol, të cilin më shumë ia kërkuan arkimandriti dhe igumeni. Pas shërimit të djalthit katërmëdhjetëvjeçar, çdo muaj, javë dhe ditë atë Sergi e ndiente se si po asgjësohej jeta e tij e brendshme, duke u zëvendësuar me të jashtmen. Sikur ia kishin nxjerrë të përbrendshmet jashtë.

Sergi e shikonte se qe bërë mjet për të tërhequr vizitorët dhe ndihmëdhënësit e manastirit dhe për këtë arsye të parët e manastirit i krijuan të tilla kushte, që ai të ishte sa më dobiprurës. Atij tani nuk i krijohej më asnjë mundësi për të punuar, ia sillnin gjithçka që i duhej dhe i kërkoun vetëm një gjë: të mos ua kundërshtonte bekimim besimtarëve. Për voli të tij, ata i caktuan edhe ditët kur do të priste njerëzit; veç burrat dhe veç gratë, veçse në dhomën ku priste gratë vunë edhe një ndarëse që të mos e rrëzonin vizitorët më të papërmbajtshme kur i binin vrulltas më gjunjë; caktuan edhe një vend ku ai bekonte besimtarët. Meqë thoshin se u duhej njerëzve, se qe duke respektuar ligjin e dashurisë së krishtere, nuk mund të mos i përgjigjej kërkesës së njerëzve për ta takuar, se largimi nga ata do të ishte një veprim i pashpirt, ai nuk kishte si të mos qe i njëmendje me ata që flisnin kështu, por sa më shumë që i jepej kësaj jete, aq më tepër e ndiente se e brendshmja po i dilte e tëra jashtë, se po shteronte brenda tij ajo gurra e ujit flladitës, jetëdhënës, se çdo gjë që bënte tani, e bënte përherë e më shumë për njerëzit e jo për Zotin.

Kur u jepte porosi pelegrinëve, kur thjesht i bekonte apo i lutej Zotit për të sëmurët, kur u jepte këshilla njerëzve për rrugën që duhej të ndiqnin në jetë, apo dëgjonte falënderimet e atyre që u kishte ndihur duke i shëruar, siç i thoshin ata, ai nuk kishte sesi të mos ndiente gëzim, nuk kishte sesi të mos interesohej për rrjedhojat e veprimtarisë së vet, për ndikimin e saj mbi njerëzit. Ai mendonte për veten se ishte një kandil i ndezur dhe sa më shumë që e ndiente këtë, aq më tepër ndiente dobësimin, fikjen e dritës së Perëndisë për të vërtetën, që e ndriçonte nga brenda. «Sa i shkon Zotit dhe sa u shkon njerëzve kjo që po bëj?» — ja pyetja që s'i shqitej nga mendja dhe e mundonte pa reshtur dhe së cilës ai jo se nuk mundte, por nuk vendoste t'i përgjigjej. Thellë në shpirt e ndiente se djalli i'a kishte këmbyer tërë veprimtarinë për Zotin me veprimtarinë për njerëzit. Këtë e ndiente sepse, ashtu siç e kishte pasur të rëndë atëherë kur e shkëputën nga vetmia, ashtu

e kish të rëndë edhe tanimë vetminë. E rëndonin vizitorët, e lodhnin, por thellë në shpirt u gëzohej atyre, u gëzohej lëvdatave nga të cilat ishte i rrethuar.

Njëherë vendosi të ikte, të fshihej. E mendoi mirë e mirë çdo gjë: përgatiti një dolloma muzhiku, pantallona, kapelë. Tha se i duheshin për t'ia falur ca lipsarëve. E ruante në fshehtësi këtë veshje dhe shkante në mendje si do të vishej, do të qetëj dhe do të nisej për rrugë. Në fillim me tren, nga treqind vjorste, pastaj do të shkante më këmbë nga fshati në fshat. Pyeti për këtë edhe një plak, ushtar të vjetër, se në ç'fshatra shkante, a jepnin lëmoshë, a të bënin strehë. Ai i tregoi se në ç'vende të prisnin mirë, s'kurseheshin; andej deshi të shkante dhe atë Sergi. Ai madje edhe u vesh një natë, deshi të nisej për rrugë, por ja që nuk e dinte se ç'ishte më e mirë: të qëndronte këtu, apo t'ia mbathte. Në fillim u mëdysh, pastaj mëdyshja i kaloi, u ambientua me gjendjen dhe i bëri udhë djallit, kurse veshja e muzhikut vetëm sa i kujtonte mendimet dhe ndjenjat që i zienin përbrenda.

Njerëzit që i vinin shtoheshin çdo ditë, gjithnjë e më pak kohë i mbetej për përforsimin shpirtëror dhe për lutje. Ngandonjëherë, në minuta kthjellimi, mendonte për veten dhe i dukej se ngjante me atë vendin ku më parë buronte një gurrë.

Ishte një curril i vogël uji të gjallë që buronte pa u ndier nga unë, kalonte përmes meje. Ai e mbushte me jetë të vërtetë. Ishte ajo kohë kur «ajo» (ai me ngazëllim e kujtonte atë natë dhe atë. Tani e thërrisnin nënë Agnija) e shtiu në ngasje. Ajo e provoi dhe u përtëri nga ai ujë i kulluar. Por që nga ajo kohë ai nuk po mundej të mbushej me atë ujë, se njerëzit e përzhitur nga etja vinin, shtyheshin, bënin çmos për ta shuar etjen. E rrufitën të gjithin, mbeti vetëm llumi. Kështu mendonte në ato minuta të rralla kthjellimi; por gjendja më e rëndomtë në të cilën ndodhej ishte: kapitje dhe përgjëratë ndaj vetes për këtë kapitje.

Ishte pranverë, vigjilje e kreshmëve të mëdha. Atë Sergi po kryente shërbesën në kishën e tij në shpellë. Kishte aq njerëz sa mund të nxinte ajo kishëzë, nga njëzet veta. Që të gjithë ishin zotërinj, të kamur. Atë Sergi ia lejonte hyrjen kujtdo, por murgjit i zgjidhnin besimtarët, veçanërisht me këtë merrej i dërguari nga manastiri këtu në vendin e jeremisë së tij. Një turmë njerëzish, nga tetëdhjetë pelegrinë, sidomos gra, ishin mbledhur jashtë kishëzës dhe prisnin t'u dilte atë Sergi e t'i bekonte. Ky, pasi mbaroi së meshuari, u doli njerëzve, u fal para varrit të pararendësit të vet dhe iu morën mendtë e do të ishte rrëzuar po të mos e kishin mbajtur tregtari që u ndodh prapa dhe murgu që shërbente si dhjak.

— Ç'keni kështu? I ndieri, atë Sergi! O Zot! — u dëgjuan sakaq disa zëra grash. — Ju ra një çehre e verdhë.

Por atë Sergi e mori shpejt veten dhe, ndonëse i ishin prerë fuqitë, e shtyu lehtë tregtarin dhe dhjakun, dhe vazhdoi psalmin. Dhjaku Serapion, psaltët dhe motra

Sofja Ivanovna, që banonte këtu dhe kujdesej për atë Sergin, iu lutën ta ndërpriste shërbesën.

— S'ka gjë, s'ka gjë, — duke buzëqeshur paksa nën mustaqe, foli atë Sergi. — Vazhdojmë.

«Po, shenjtoret kështu bëjnë», — i shkoi në mendje.

— Shenjtëri! Engjëll i Zotit! — dëgjoi atë çast nga pas zërin e Sofje Ivanovnës edhe të atij tregtarit që e kishte mbajtur atypari. Nuk ua vuri veshin lutjeve të tyre dhe vazhdoi shërbesën. Ashtu të rrethuar nga njerëzit, kaluan nëpër korridore për te kishëza e vogël, dhe aty, ndonëse e shkurtoi pak, e çoi deri në fund meshën.

Fill pas shërbesës, atë Sergi i bekoi pjesëmarrësit dhe doli të prehej në stolin nën lisin te hyrja e shpellës. Donte të merrte pak ajër të pastër, e ndiente të domosdoshme një gjë të tillë, por, me të dalë aty, turma e njerëzve iu vërsul me lutje që t'i bekonte, t'i ndihmonte me këshilla dhe porosi. Kishte midis tyre pelegrinë që endeshin nga një vend i shenjtë në tjetrin, nga një atë i urtë te tjetri dhe ngado që shkonin i përuleshin shenjtërisë së tyre. Atë Sergi e njihte mirë këtë kategori njerëzish të rëndomtë, aspak fetarë dhe të ftohtë; kishte edhe pelegrinë, shumica ushtarë në lirim, të flakur tej nga jeta e kamur, që endeshin trokë e barkthatë, shpesh të alkoolizuar nga manastiri në manastir vetëm e vetëm që ta mbanin gjallë frymën; kishte edhe fshatarë e fshatare shëndetliga me kërkesat e tyre egoiste për t'u shëruar nga sëmundjet ose për të zgjidhur dyshimet në veprimet praktike: për fatin e vajzës, për blerjen e një dyqani, të tokës, ose për heqjen nga vetja të gjynahut për fëmijën e lindur jashtë kurore. Këta tipa atë Sergi i njihte prej kohësh dhe nuk i ngjallnin më kureshtje. Prej tyre ai s'kishte ç'të mësonte, ata nuk i ngjallnin ndonjë ndjenjë fetare, por i pëlqente t'i shikonte si një turmë, së cilës ai, bekimi i tij, fjala e tij, i duhej dhe i ishte e shtrenjtë; atij edhe i rëndohej kjo turmë, por edhe e kënaqte prania e saj. Dhjaku Serapion nisi t'i dëbonte ata, duke u thënë se atë Sergi ndihej i lodhur, por ky kujtonte fjalët e Ungjillit: «Mos i pengoni ata (fëmijët) të vijnë tek unë», dhe, i mallëngjyer syresh, u thoshte që t'i linin të vinin.

Si ngaherë, u ngrit, iu afrua parmakëve ku zakonisht grumbulloheshin, dhe nisi t'i bekonte e t'u përgjigjej pyetjeve që i bënin me një zë aq të dobët sa edhe vetë u mallëngjye prej tij. Por ndonëse dëshira për t'i takuar nuk i mungonte, të gjithë nuk mundte t'i takonte: iu errën sytë, u kalamend dhe u kap shpejt te parmakët. Ndjeu t'i shpeshtohet pulsi, në fillim u zbeh, kurse pas pak u skuq.

— Epo, nesër shihemi. Sot nuk mundem më, — u tha dhe, pasi i bekoi që të gjithë, shkoi të ulej në stol. Tregtari e mori për krahu dhe e ndihu të ulej.

— O atë! — u dëgjua nga turma. — O atë! Mos na braktis! Do të marrim fund pa ty!

Tregtari e uli atë Sergin në stolin nën lis dhe, si të ishte polic, zuri të zbonte njerëzit. Ai vërtet që u fliste me zë të ulët, me qëllim që atë Sergi të mos e dëgjonte, por u fliste prerë dhe tërë zemërim.

— Shporruni de, shporruni që këtej. Ju bekoi de, ç'doni më? Thyeni qafën, se po ju zura! Hajt,. zhdukuni! Po ti, moj teto, ç'më shikon ashtu? Ku kërkon të futesh? Të thamë, mbathja. Nesër ç'të na sjellë ditë e Perëndisë, për sot mbaruam.

— Po unë, ja, vetëm sa ta shoh dua, — i thoshte plaka.

— Ta tregoj unë ty qejfin, hiq të them.

Atë Sergi e vuri re se tregtari sikur po sillej ashpër, dhe me zë të mekur i tha kisharit, të mos i dëbonin njerëzit. Atë Sergi e dinte që ky do i dëbonte që do i dëbonte, dhe ia kishte shumë ënda të mbetej vetëm dhe të pushonte, por e dërgoi kisharin vetëm e vetëm që të dukej në sy të pelegrinëve.

— Mirë, mirë. Unë nuk po i dëboj, unë po i bind, — iu përgjigj tregtari. — Se ata janë razi t'i marrin shpirtin tjetrit. Ku kanë mëshirë për tjetrin ata, ata vetëm për veten e tyre mendojnë. U thamë të largohen, nesër shohim e bëjmë.

Dhe tregtari që të gjithëve u dha dërmën.

Tregtari tregoi zell edhe sepse i pëlqente rregulli, dhe i pëlqente të dëbonte njerëzit, por kryesore ishte se atij i lipsej atë Sergi. Ai ishte i ve, kishte vetëm një vajzë, të sëmurë, të pamartuar, kishte përshkuar një mijë e katërqind vjorste për ta sjellë tek atë Sergi, që ky ta shëronte. E kishte kuruar dy vjet rresht në vende të ndryshme. Në fillim në klinikën e institutit të mjekësisë së gubernës — nuk arriti gjë; pasta j e çoi te një i ditur në gubernën e Samarës — diçka u përmirësua; e çoi te një mjek në Moskë, harxhoi para pa hesap — nuk pati ndonjë përmirësim. I thanë se atë Sergi i shëron të sëmurët, dhe ai e solli këtu. Kështu që, kur tregtari i dëboi më në fund njerëzit, iu afrua atë Sergit dhe, pasi i ra përpara më gjunjë, i tha me zë të lartë:

— Atë i shenjtë, bekoma time bijë të sëmurë, shëroje nga dhembjet dhe astallëku. Mora guximim dhe erdha të të ndjek pas gjurmëve. — Dhe ai kryqëzoi duart. Të gjitha këto i bëri dhe i tha sikur të qenë të përcaktuara qartë e prerë me ligj e me kanun, sikur vetëm kështu dhe në asnjë mënyrë tjetër duhej dhe detyrohej të lutej për shërimin e së bijës. E bëri këtë me aq vetëbesim, saqë edhe atë Sergit iu duk se pikërisht kështu kjo duhej thënë dhe bërë. Ky sidoqoftë e urdhëroi të çohet e t'i kallëzonte si qëndronte puna. Tregtari i tregoi se vajza e tij ishte njëzetedyjeçe, kishte rënë sëmurë dy vite të shkuara; pas vdekjes së papritur të së ëmës, kishte vënë kujën, dhe që atëherë s'ishte më në vete. Ai e solli këtu që larg, dhe ajo po priste në hotel kur të jepte urdhër atë Sergi që ta sillnin tek ai. Ditën ajo nuk dilte, i trembej dritës, mund të dilte vetëm pas perëndimit të diellit.

— Si, ndihet fare e pafuqishme ajo? — tha atë Sergi.

— Jo, nuk është fare e pafuqishme, mbahet mirë, veç se është nevrastenike, kështu i ka thënë doktori. Po qe se atë Sergi urdhëron ta sjellin tani, unë vete dhe e bie me një frymë. Atë i shenjtë, gëzoheni këtë prind të mjerë, shërojani evlatin, me lutjet tuaja shpëtomani vajzën e sëmurë.

Dhe tregtari ra përsëri vrulltazi më gjunjë dhe me duart e kryqëzuara e kokën e vaisur ngriu në vend. Atë Sergi përsëri i tha të ngrihej dhe sakaq mendjen ia përshkoi mendimi se sa e vështirë ishte puna që ai bënte, dhe se pavarësisht nga kjo, ai e bënte me përlulësi. Psherëtiu thellë, heshti disa sekonda dhe i tha:

— Mirë, silleni në të ngrysur. Do t'i lutem Zotit për të, por tani jam i lodhur. — Dhe mbylli sytë. — Do ju çoj vetë lajm.

Tregtari u zbraps në majë të gishtave, e nga kjo çizmet i kërcitën më fort mbi rërë. Atë Sergi mbeti vetëm.

Jetën atë Sergi e kishte të mbushur dinga me shërbesa dhe vizitorë, por ajo ditë kishte qenë veçanërisht e vështirë. Në mëngjes e kishte vizituar një person prej dere të lartë, ai kishte biseduar gjatë me të; pas tij kishte qenë një zonjë me të birin. Ky ishte një profesor i ri, ateist, të cilin e ëma, një besimtare e zjarhtë, e dhënë e tëra pas atë Sergit, e kishte sjellë aty dhe i qe lutur të bisedonte me të. Biseda kishte qenë tejet e vështirë. Djaloshi, me ç'dukej, nuk dëshironte të hynte në debat me murgun, binte dakord me ç'i thoshte ky si të kishte të bënte me një njeri të dobët, por atë Sergi e shihte që djaloshi nuk i besonte dhe, pavarësisht nga kjo, e ndiente veten mirë, krejt të lehtësuar dhe të qetë. Atë Sergi e kujtonte tani këtë bisedë me një ndjenjë pakënaqësie.

— Duhet të hash diçka, o atë, — i tha kujdestari.

— Po, më sillni diçka.

Kujdestari u largua për në qelinë e ndërtuar dhjetë hapa më tej hyrjes për në shpellë, dhe atë Sergi mbeti vetëm.

Kishte kaluar ajo kohë kur ai rronte i vetëm dhe çdo gjë e bënte vetë; tani ai nuk ushqej vetëm me bukë e dhallë. Kishte kohë që ia kishin mbushur mendjen se s'kishte asnjë të drejtë të sillej mospërfillës ndaj shëndetit, edhe tani vërtet e ushqenin me kreshmore, por ky ushqim i bënte mirë për shëndetin. Ai hante pak, por shumë më tepër se më parë, dhe shpesh e më shpesh të ngrënët po i jepte kënaqësi, e jo si më parë, që i ngjallte neveri ngaqë e ndiente se po mëkatonte. Ja edhe tani. Hëngri një tas me gjellë, përllau një gjysmë fotulle të bardhë dhe piu sa deshi çaj.

Kujdestari u largua dhe ai mbeti i vetëm nën hijen e lisit.

Ishte një mbrëmje e mrekullueshme maji, në mështeknat, lisat, bliret dhe rrapet sapo kishte dalë gjethi. Gëmushat e qershisë së egër aty matanë lisit ishin në lulëzim të plotë dhe ende nuk u kishin rënë petëlat. Bilbilat, njëri aty afër, kurse nja dy a tre të tjerë atje poshtë në kaçubet buzë lumit, ia kishin marrë këngës. Nga lumi vinte mbyturazi avazi i një kënge, me ç'dukej këndonin argatët që ktheheshin nga puna. Dielli u fsheh prapa pyllit dhe rrezet e tij ende përshkënditnin përmes gjethnajës së njomë. Visi anakënd ishte gjelbërosh, ndërsa vendi pranë lisit që i hirët. Bubuzhinkat fluturonin, befaz mbledhnin krahët dhe binin.

Pas darke atë Sergi u zhyt i tëri në një lutje mendësore: «O Zoti Jezu Krisht, ti o i biri i Perëndisë, ki mëshirë për ne!» Pastaj nisi të thoshte një psalm, kur befaz, në

mes të psalmit, papritur e pa kujtuar, një harabel kërceu nga gëmusha në tokë dhe me cicërima e zhaurima iu afrua, u tremb nga kjo dhe u largua me vërtik. Atë Sergi po thoshte lutjen ku flitej për oshënarinë e tij dhe po ngutej ta mbaronte se duhej thirrur ai tregtari me të bijën e sëmurë: mendja i rrinte tek ajo. I rrinte mendia se do të kishte të bënte me një person të ri, e kjo e ngazëllente; pastaj edhe i ati, edhe ajo e mbanin për shenjtor, për njeri, lutja e të cilit i shkonte Zotit. Ai rropatej ta kundërshtonte këtë, por në thellësi të shpirtit e ndiente që veten e hiqte për të tillë.

Vetëmevete habitej si ndodhi kjo që atë, Stepan Kasatskin, zunë ta mbanin për shenjtor, madje edhe për çudibërës, por që ishte i tillë, kjo që jashtë çdo dyshimi: nuk mund të mos u besonte çudive që i kishte parë me sytë e tij, duke filluar me atë djalin krejt të pafuqishëm e deri tek ajo plaka e fundit, që i erdhën sytë pas lutjes që ai kishte bërë.

Sado që e çuditshme të duket, por kishte ndodhur. E bija e tregtarit s'i dilte nga mendja, sepse ishte një fytyrë e re, se kjo kishte besim tek ai, dhe sepse nëpërmjet saj ai përsëri do të mundte të tregonte forcën e tij të shërimit, të rriste lavdinë e tij. «Bëjnë mijëra vjorste deri këtu, në gazetatat shkruajnë, lartmadhëria është në dijeni, edhe në Evropë, në Evropën jo besimtare kanë dijeni», — mendonte. Dhe papritmas ndjeu ta vriste ndërgegjija për këtë sqimë të tijën dhe u dha përsëri pas lutjeve. Zot, o i madhi Zot, qetësoma shpirtin me të vërtetën, eja dhe zër vend në shpirtin tim, pastroje nga çdo e keqe dhe shpëtoma nga i ligu. Pastroma nga kjo sqimë lavdindjellëse që po më zhbiron tejtejet», — e përsëriti dhe kujtoi sa herë e kishte përsëritur këtë lutje dhe sa të kota kishin qenë deri në atë çast kesi lutjesh. Se lutjet e tij bënin mrekulli për të tjerët, ndërsa për veten ai nuk mund t'i kërkonte Zotit ta çlironte nga kjo dobësi fare e vogël.

Iu kujtuan lutjet e kohëve të para të jeremisë: t'i dhurohej pastërtia, përlësia dhe dashuria; atëherë atij i dukej se Zoti ia kishte dëgjuar, ai atëherë kishte qenë i pastër dhe kishte prerë madje edhe gishtin (ai ngriti lart cungun e gishtit rrethuar nga një lëkurë e rrudhosur, dhe e puthi); atij i dukej se e kishte atëherë përlësinë, se luftonte çdo gjynah, dhe i dukej se edhe dashurinë e kishte pasur, kur kujtonte se me çfarë ngazëllimi e kishte pritur atë plakun e dehur që i kishte ardhur për ta parë, që i kishte kërkuar edhe të holla, e më në fund atë. Po tani? Dhe i bëri vetes pyetjen: a kish ai tani njeri që e donte? A e donte vallë Sofje Ivanovnën, dhjakun Serapion, a ndiente vallë dashuri për të gjithë ata me të cilët ishte takuar pak më parë, për atë djaloshin e ditur, me të cilin kishte bërë një bisedë mësimdhënëse, duke u merakosur vetëm e vetëm që t'i tregonte sa i mençur ishte, sa i freskët në mendime.

I vinte mirë që ata e donin, i duhej ajo dashuri e tyre, por ai vetë për ta asgjë nuk ndiente. Tanimë nuk ndiente as dashuri, as përlësi e as dëlirësi.

I erdhi mirë kur mësoi se e bija e tregtarit ishte njëzet e dy vjeçe, dhe mezi priste të merrte vesh, në ishte e bukur. Kur pyeste për anët e saj të dobëta, rrekej të zbulonte, në kishte ajo hire femre apo jo.

— Pse aq poshtë të kem rënë vallë? — mendoi. — «O Zot, më ndihmo, më bëj si isha, o Perëndi, o Zot i madh.» Kryqëzoi duart dhe nisi të falej. Bilbilat këndonin. Bubuzhinka i fluturoi në sup dhe zuri t'i ecte nëpër zverk. E flaku tej me shuplakë. «Po a ka Zot? Si i bëhet nëse unë trokas në derën e mbyllur nga jashtë. . . Dryni është në derë dhe unë mund ta shihja. Dryni janë bilbilat, bubuzhinka, natyra. Ai djaloshi, kushedi ka të drejtë.» Filloi të falej me zë të lartë dhe u fal gjatë, aq sa këto mendime u sprapsën dhe ai përsëri e ndjeu veten të qetë e të sigurt. I ra kumborës dhe kujdestarit që iu afrua i tha të lajmëronte tregtarin me të bijën të vinin menjëherë.

Tregtari e solli të bijën, duke e mbajtur për krahu, e futi në qeli dhe sakaq u largua.

Vajza ishte flokëkashtë, qumësht e bardhë, e zbehtë, e bëshme. jashtëzakonisht e përkorë, me një fytyrë fëmije të trembur dhe me tipare femërore shumë të zhvilluara. Atë Sergi po rrinte në stolin te dera. Kur hyri vajza dhe qëndroi pranë tij dhe ai i dha uratën, edhe vetë u tmerrua kur e ndjeu se s'po ia shqiste dot sytë nga kurmi. Ajo kaloi dhe ai e ndjeu veten të trullësuar. Nga shprehja e fytyrës e kuptoi se ishte natyrë sensuale dhe gjysmake. U ngrit dhe u fut në qeli. Ajo po e priste ulur në një stol.

Kur hyri, ajo u ngrit.

— Dua të vete te babi, — tha.

— Mos u tremb. — i tha ai. — Çfarë të dhemb?

— Çdo gjë me dhemb, — i tha ajo dhe befas fytyrën ia vezulloi buzëqeshja.

— S'do të kesh më dhembje, — i tha ai. — Falju Zotit.

— E ç't'i falem, i jam falur, s'më ka bërë gjë. — Dhe ajo vazhdonte të buzëqeshte. — Ja, ju luteni dhe ma vini dorën këtu. Unë ju kam parë në ëndërr.

— Si më ke parë?

— Po ja, ju kam parë se si ma vutë dorën këtu, në kraharor. — Ajo ia mori dorën dhe ia ngjeshi në kraharor. — Ja këtu.

Ai i dha dorën e djathtë.

— Si e ke emrin? — e pyeti duke u dridhur si purtekë dhe duke e ndier se po dorëzohej, se epshi tanimë i kishte dalë nga kontrolli.

— Maria. Pse më pyesni?

Ajo ia mori dorën dhe ia puthi, pastaj me një dorë e mbërtheu për beli dhe e shtrëngoi pas vetes.

— Ç'bën kështu? — i pëshpëriti. — Ti Maria je vetë djalli.

— Epo, ku ta dish. ..

Dhe pa ia hequr duart u ul bashkë me të në krevat.

Në agim ai doli në cardak.

«A thua të ketë ndodhur e gjithë kjo? Kur të vijë i ati, ajo ka për t'i kallëzuar. Ajo është vetë djalli. Po ç'më mbetet tani? Ja ku është ajo sëpata me të cilën preva gishtin.» Rrëmbeu sëpatën, bëri për nga qelia. U gjend ballë për ballë me kujdestarin.

— Mos keni nevojë për dru? Ju lutem, ma jepni sëpatën.

Ia dha sëpatën. Hyri në qeli. Ajo vazhdonte të flinte. Ia hodhi sytë dhe u tmerrua. Bëri disa hapa drejt vendit ku kishte varur rrobat, u vesh si muzhik, mori gërshërët, i preu flokët dhe zbriti monopatin poshtë për nga lumi ku kishte katër vjet që nuk kishte shkelur.

Përgjatë lumit gjarpëronte një dhiare, eci e eci nëpër të, gjatë, deri sa afroi dreka. Më drekë u fut në një korie dhe aty u shtri. Në të ngrysur iu afrua fshatit, pa e lënë lumin. Nuk eci në drejtim të fshatit, por ndoqi buzën e lumit drejt një honi. . .

Ishte agu mëngjesor, nja një gjysmë ore para se të lindte dielli. Përreth çdo gjë që e veshur në gri, që e zyrtë, era e ftohtë e paraagimit, që frynte nga perëndimi, të priste si brisk. «Po, i duhet dhënë fund. S'ka Perëndi. Si është më mirë? Të hidhem në hon? Po unë di not, s'kam për t'u mbytur. Të varem. Fare lehtë, rripin në atë degë dhe. . . lu duk kjo aq e mundshme dhe e afërt, saqë e pushtoi tmerri. Deshi, si bënte zakonisht në çaste angështie, të falej. Po s'kishte se kujt. Zot nuk kishte. U shtri dhe mbështeti kokën mbi dorën e përthyer në bërryl. Befas e kaploi gjumi, dora nuk po ia mbante dot kokën, e shtriu krahun, vuri mbi të kokën dhe sakaq e zuri gjumi. Por ai zgjati gjithë-gjithë një hop; u zgjua i tromaksur dhe nisi a të shihte në ndërr, të kujtonte veten thujse fëmijë, në shtëpinë e së ëmës në fshat; i afrohet një karrocë, dhe prej saj del daja, Nikollai Sergejeviçi, me atë mjekrën e madhe, të zezë, si lopatë dhe pas tij zbret Pashenka, një çupëzë imcake, thatanike, me sy të zinj, të mëdhenj, të përkorë, me fytyrë të druajtur, të mjerë.

Dhe ja, në shoqërinë e tyre të djemve sjellin këtë Pashenken. Duhej luajtur me të, por s'të luhej, ishte e mërzitshme. Ishte debile fare. Puna shkon deri aty, sa atë e vënë në lojë, e detyrojnë të tregojë si di të bëjë not. Ajo shtrihet mbi dysHEME dhe llapashitet si të ishte në ujë. Të gjithë gajasen dhe e thërresin budallaqe. Nga kjo ajo skuqet e tëra, fytyra i bëhet pulla-pulla, ajo të dhimbset, dhe aq shumë sa të vret ndërgjegjja, dhe s'do të mundësh ta harrosh kurrë atë buzëqeshjen e saj të kithtë, të përkorë dhe mirëdashëse. I kujtohet Sergit edhe takimi me të pas kësaj ndodhie. Ishin parë përsëri para se të bëhej murg. Ajo ishte martuar me një çifligar, që ia bëri rrush e kumbulla pasurinë dhe e rrihte. Kishte dy fëmijë: djalë e vajzë. Djali i vdiq i mitur.

Ajo i doli para syve në tërë fatkeqësinë e saj. E takoi edhe një herë në manastir, kur ishte vejushë. Edhe prapë po ajo e para ishte: nuk thoshe dot për të se ishte budallaqe, por e shpëlarë, një hiçgjë, e mjerë. Kishte ardhur me të bijën dhe me

dhëndrin. Ishin fare të varfër. Jetonin në një qytet të humbur në skamje. «E përse më shkoi mendja tek ajo?» — e pyeti veten. E prapëseprapë ajo nuk i shqitej nga mendja. — «Ku të jetë, vallë? Ç'bën? Ashtu fatkeqe të jetë si atëherë kur tregonte shtrirë në dysHEME, si bëhej noti? E ç'më duhet që mendoj për të? Ç'pres? I duhet dhënë fund»

Dhe përsëri e pushtoi tmerri, dhe përsëri që t'i përvidhej atij mendimi, e çoi mendjen te Pashenka.

Ndenji kështu gjatë, duke menduar herë për fundin e pashmangshëm, herë për Pashenkën. Pashenka i dukej se do ta shpëtorrte. Më në fund e zuri gjumi. Pa në ëndërr një engjëll që i erdhi dhe i tha: «Shko te Pashenka, merr mendimin e saj se ç'duhet të bësh, ç'gjynahe ke bërë, si të shpëtosh prej tyre.»

U zgjua, dhe meqë këtë e mori për fjalën e Perëndisë, u gëzua dhe vendosi të bënte ashtu si i foli Zoti i fanitur. E dinte qytetin ku banonte ajo, ishte një treqind vjorste larg, dhe u nis për atje.

Pashenka kishte kohë që nuk ishte Pashenkë, por Praskovja Mihajlovna, një plakë e rrudhosur, e përtharë, vjehrra e një humbamenoje, nëpunësit pijanik Mavrikjevit. Ajo banonte në atë qytet të thellë, ku dhëndrit s'ia varte kush, dhe mbante familjen: edhe të bijën, edhe dhëndrin e sëmurë e nevrastenik, edhe pesë nipërit. I mbante me frymë me të hollat që nxirrte duke u dhënë mësim muzike vajzave të tregtarëve. Çdo ditë kishte herë katër e herë pesë orë mësim, tërë muajin mblidhte si ndonja gjashtëdhjetë rubla. Me këto para kullandriseshin në pritje të ndonjë vendi pune. Me lutje për punë Praskovja Mihajlovna u ishte drejtuar njerëzve të fisit të saj dhe të njohurve, përfshi këtu edhe Sergin. Por letra e saj Sergin nuk e gjeti aty. Ishte e shtunë, dhe Praskovja Mihajlovna vetë po ngjeshte brumin për kurabie me stafidhe që i gatuante aq mirë kuzhinieri i tyre, bujkrob në shtëpinë e babait. Ajo donte t'i gostiste me to nipërit, me rastin e festës.

Masha, e bija, po merrej me më të voglin; vajza dhe djali, që ishin më të rritur, kishin shkuar në shkollë. Dhëndri nuk kishte mbyllur sy tërë natën dhe tani po flinte. Praskovja Mihajlovna një natë më parë kishte rënë vonë, ishte marrë me të bijën e zemëruar tejet nga sjellja e të shoqit.

E dinte që dhëndri ishte një batall njeri që s'i gjendej shoku. ai nuk mund të fliste e të jetonte ndryshe, dhe e shihte se qortimet e së shoqes s'ndryshonin gjë në sjelljen e tij, dhe ajo bënte çmos që t'i zbuste, që të shmangte sherret, të keqen.. Ajo madje dhe fizikisht nuk i duronte dot marrëdhëniet jo dashamire ndërmjet r/jerëzve. E kishte më se të qartë se nga kjo s'vinte asgjë e mirë, përkundra- zi, gjendja keqësohej. Për gjëra si këto ajo nuk mendonte, thjesht vuante kur shihte keqdashje, sie vuajrcë nga kutërbimi i një kërme, nga një ulurimë therëse, nga goditjet mbi trupin tonë.

Në ato çaste ajo ndihej e kënaqur se sapo e kishte mësuar Lukerjen si ngjeshej brumi i ardhur kur Misha gjashtëvjeçar, i veshur me përparëse dhe me çorape të arnuara, hyri me vrap i trembur.

— Gjyshe, të kërkon një plak, sa i frikshëm që është! . .

Lukerja doli për ta parë.

— Ngjan me ata endacakët ai, zonjë.

Praskovja Mihajlovna fshiu llërët dhe duart me përparëse dhe bëri për nga dhoma për të marrë kuletën që t'i jepte pesë kopekë, por kur u kujtua që nuk kishte të holla, u kthye për t'i falur një copë bukë. Iu afrua dollapit, por u skuq e tëra kur mendoi se i erdhi keq për paratë dhe, pasi e porositi Lukerjen të priste një copë bukë, vetë shkoi për të marrë paratë. «Ja, ky do të jetë dënimi yt, — tha me vete, — jepi edhe atë, edhe atë.»

Ia zgjati edhe bukën, edhe paratë endacakut dhe, duke ia dhënë, jo vetëm që s'ndjeu krenari për këtë bujari të vetën, por, përkundrazi, i erdhi turp që po jepte aq pak. Kjo ngaqë ai endacak seç kishte një pamje që të ngjallte respekt.

Ndonëse kishte përshkuar treqind vjorste dhe ishte këputur e dobësuar, flokët i kishte të qethur e në kokë mbante një kësulë muzhikësh dhe çizmet i kishte si të muzhikëve, ndonëse përkulej me një përlulesi të pazakontë. Sergi e ruante atë pamjen hijerëndë plot paraqitje, me të cilën i bënte aq shumë për vete njerëzit. Por Praskovja Mihajlovna nuk e njohu. Ajo nuk mund ta njihte, kishte tridhjetë vjet që nuk e kishte takuar.

— Merrini, njeri i mirë. Kushedi jeni i uritur?

Ai e mori bukën dhe paratë. Praskovja Mihajlovna u çudit që nuk po ikte, por ia kishte ngulur sytë.

— Pashenka. Kam ardhur te ti. Më bëj strehë.

Dhe sytë e zinj të mrekullueshëm e shikonin ngultas dhe shkëlqyen nga lotët që i dolën. Nën mustaqet thinjoshe iu drodhën me drojë buzët.

Praskovja Mihajlovna vuri pëllëmbët mbi gjoksin e tharë, hapi gojën dhe shtangu me bebëzat e zgjeruara të syve të ngulur në fytyrën e endacakut.

— Si kështu? Stjopa! Sergei! Atë Sergi!

— Po, unë jam, — shqiptoi ultas Sergi. — Veç jo Sergi, jo atë Sergi, por mëkatari i madh Stepan Kasatski; mëkatari i madh që ka mbaruar me gjithsej. Më bëj strehë, më jep dorën.

— E pamundur! Si qenkeni përlulesuar kështu? Hyni, hyni brenda.

Ajo i zgjati dorën; ai nuk ia mori, vetëm u çapit pas saj.

Po ku ta vinte? Shtëpia që e vogël. Në fillim ajo kishte pasur për vete një dhomëzë që ngjante më tepër me një qilar, por më vonë ia kishte dhënë së bijës. Tani aty Masha po vinte në gjumë të voglin.

— Uluni këtu, rrini pak, — i tha Sergit dhe i tregoi stolin në kuzhinë.

Ai u ul dhe zuri të hiqte çantën e shpinës me një dorë të stërvitur: një herë liroi njërin rrip, pastaj tjetrin.

— O Zot, Zot i madh, ç'pamje të përvuajtur që keni! Me çlavdi keni qenë i rrethuar dhe papritmas ja. . .

Sergi nuk iu përgjigj, buzëqeshi dhimbshëm, duke rregulluar pranë vetes çantën.

— Masha, e di kush na erdhi?

Dhe Praskovja Mihajlovna me zë të ulët i tregoi së bijës për Sergin; bashkë nxorën nga qilari plaçkat e tepërta, djepin dhe e rregulluan për të ndenjur Sergi.

Pastaj e çuan në qilar.

— Pushoni pak. Qetësohuni. Unë kam ca punë.

— Ku do shkoni?

— Kam ca orë mësimi, më vjen turp ta them, jap mësim muzike.

— Muzika është gjë e mirë. Veç një gjë, Praskovja Mihajlovna, kam pak punë me ju. Kur do flasim?

— Do të jem e lumtur t'ju dëgjoj. Në mbrëmje, mirë?

— Mirë, veç kam edhe një lutje: mos i flisni kujt për mua, mos tregoni kush jam. Se unë vetëm juve ju besova. Askush nuk e di se ku kam shkuar. Ashtu e kam punën.

— Ah, po unë vajzës i tregova.

— Epo, porositeni të mos i flasë njeriut.

Sergi zbathi çizmet, u shtri dhe humbi në një gjumë të thellë pas natës pa gjumë dhe dyzet vjorsteve rrugë më këmbë.

Kur u kthye Praskovja Mihajlovna, Sergi ishte ngritur dhe po e priste në qilar... Nuk kishte dalë për të ngrënë drekë, hëngri aty supën dhe gjellën kreshmore që i solli Lukerja.

— E pse erdhe më herët se the? — e pyeti Sergi. — Hë, flasim tani?

— Po ç'është, vallë, kjo dhuratë për mua, gjithë kjo lumturi, që më erdhi në shtëpi, një i tillë mysafir? I lashë pa bërë disa mësim sot. I bëj ditë tjetër... Kam kohë që ëndërroj t'ju shoh, ju kam dërguar letra, kur befas, ç'lumturi!

— Pashenkë! Këto fjalë që do dëgjosh, merri për rrëfim, për fjalë që do i'a them Zotit orën e vdekjes. Pashenkë! Unë nuk jam njeri i shenjtë, nuk jam madje as një njeri i zakonshëm: unë jam mëkatar, një mëkatar i ndyrë, i pështirë, i çoroditur, fodull. Nuk e di në jam më i keq se të gjithë njerëzit, por jam më i keqi i të këqinjve.

Pashenka e shihte me sy të shqyer; ajo po i besonte. Pastaj, kur u bind plotësisht në besimin e saj, ia preku me dorën e saj dorën dhe, duke i buzëqeshur mëshirëplotë, i tha:

— Stiva, ti ndoshta, i zmadhon gjërat?

— Jo, Pashenkë. Unë jam i përlyer, jam vrasës, jam gënjeshtar dhe plangprishës i Perëndisë.

— O Zot! Ç'është gjithë kjo? — tha nëpër dhëmbë Praskovja Mihajlovna.

— Por duhet jetuar. Dhe unë, që kam menduar se i di të gjitha, që u kam dhënë mendje të tjerëve si duhet të jetojnë, tani nuk di asgjë, dhe të falem ty të më mësosh.

— Ç'flet kështu. Stiva? Ti tallesh. E pse ju të gjithë talleni me mua?

— Epo, mirë, po tallem; veç më thuaj si ia kalon, si e jetove jetën?

— Unë? Unë kam bërë një jetë të ndyrë, te pështirë, dhe tani po më ndëshkon Perëndia, e kam hak: bëj një jetë aq të keqe, aq të keqe...

— Po si u martove? Si shkove me burrin?

— Keq e mos më keq. Rashë në dashuri, as vetë s'e kam kuptuar sesi. U ngatërrova ndyrë. Babai nuk deshi. Unë s'dëgjova njeri, u martova. E martuar, në vend që t'i ndihja në çdo gjë burrit, e mundoja me xhelozinë time, që unë nuk kisha forcë ta mposhtja.

— Kam dëgjuar që ai pinte.

— Po, veç unë nuk kam ditur të sillem. Vetëm e qortoja. Kurse dehja është sëmundje. Ai s'e përmbante dot veten, kurse unë, më kujtohet, nuk e lija të pinte. Dhe ndodhnin skena të llahtarshme.

Dhe ajo e shihte Kasatskin me ca sy të mrekullueshëm, që shprehnin përvuajtje të shkaktuar nga këto kujtime.

Kasatskit i'u kujtua se i kishin treguar për të shoqin që ky e rrihte Pashenkën. Dhe Kasatski, kur shihte tani qafën e saj të dobësuar, të rreshkur, me damarët e fryrë prapa veshit dhe me atë tufëzën e flokëve të rralluar, gjysmë të thinjur e gjysmë të verdhë, i bëhej sikur e shihte gjithë sa kishte ndodhur në ato kohë.

— Pastaj mbeta vetëm, me të dy vorrakët, pa asnjë mjet jetese.

— Po ju keni pasur çifligun.

— Që kur ishte Vasja gjallë e shitëm. . . Paratë i harxhuam. Duhej jetuar, kurse unë nuk dija ndonjë zanat, si të gjitha ne, çifligarët. Isha fare dorëtharë, isha veç të tjerëve. Hëngrëm ç'na kishte mbetur, unë u jepja mësimë fëmijëve dhe vetë diç mësova bashkë me ta. Kur ja, Mitja zuri shtratin, ishte në klasën e katërt, dhe pas pak e mori Perëndia. Maria ra në dashuri me Vanjën, dhëndrin. Ai s'është i keq, veçse është fatkeq. Është i sëmurë.

— Nënokë, — e ndërpreu e bija. — Po merruni pak Mishën, se unë s'do ndahem dysh.

Praskovja Mihajlovna u drodh, u çua, doli nga dhomëza me hapa të shpejtë dhe u kthye me djalin e vogël në krah që i jepte trupit prapa dhe kapej me doçkat pas shamisë së saj.

— Epo, ku e kisha fjalën? Vanja ishte dhe në punë, dhe ai punëdhënësi qe njeri i mirë, e donte, por ja që nuk punonte dot më, doli në pension.

— Po nga se vuan?

— Nga nevrastenia, është sëmundje e tmerrshme. Jemi këshilluar me mjekët, ka nevojë të udhëtojë, po të holla nuk kemi. Veç nuk i kam humbur shpresat, them se do t'i kalojë. Se dhimbje kushedi çfarë nuk ka, por. . .

— Lukerja! — u dëgjua atë çast zëri i tij i zemëruar dhe i dobët. — Sa herë që duhet këtu, atë diku e çojnë. Nënokë!..

— Erdha, — e la përsëri përgjysmë fjalët Praskovja Mihajlovna. — S'ka ngrënë ende drekë, Nuk ha dot me ne, do veç.

Ajo doli, bëri disa punë në dhomën tjetër dhe u kthye duke fshirë duart e dobësuar, të nxira nga dielli.

— Ja, kështu jetoj. Ankohemi ne, s'jemi të kënaqur, po ama, lavdi Zotit, nipçet i kemi si poçe, të mbarë, dhe jeta ecën. Po, ç'të flasim për mua.

— Po me ç'të ardhura jetoni?

— Unë nxjerr ca para. Më parë më mërzhiste muzika, po sa më hyri në punë ajo.

Dorën e kishte vënë mbi komonë, pranë së cilës qe ulur dhe sikur të ushtrohej kështu në piano, lëvizi gishtat e dobësuar.

— E sa ju paguajnë për mësimet që jepni?

— Më paguajnë edhe një rubël, edhe pesëdhjetë kopejkë, ka raste edhe tridhjetë. Të gjithë sillen mirë me mua.

— Epo si, mësojnë diçka? — e pyeti Kasatski duke buzëqeshur paksa me sytë.

Praskovja Mihajlovna në fillim nuk pandehu se ai e kishte me gjithë mend pyetjen, prandaj e pa drejt në sy për të kuptuar të vërtetën.

— Edhe mësojnë, ka që kanë ecur. Ja, e bija e kasapit, është vajzë e mrekullueshme ajo, zemërmirë, e pashme. Të kisha qenë ca më e zonja, nëpërmjet lidhjeve që kam me prindërit e nxënësve, do t'i kisha gjetur një vend pune dhëndrit. Po asgjë s'kam bërë dhe ja, i katandisa që të gjithë në këtë gjendje.

— Po, po, — i tha Kasatski me kokën mënjanë. — Po në kishë a shkoni rregullisht, Pashenkë? — e pyeti.

— Ah, mos më folni për këtë. S'i kam mirë punët, e kam lënë pasdore. Me fëmijët mbajmë kreshmë dhe shkojmë në kungim, por ndodh që edhe një muaj të mos shkoj. Fëmijët i çoj.

— Po vetë pse nuk vini?

— T'ju them të drejtën, — ajo u skuq e tëra, — s'kam rroba për të qenë, ashtu e lekosur më vjen turp nga bota. Më ka kapur dembelia.

— Po në shtëpi i faleni Zotit?

— I falem, por ç'të faluri është ky, sa për sy e faqe. E di se s'duhet bërë kjo, por ja që nuk kam ndjenjë të vërtetë; e vetmja gjë që di mirë imë, janë poshtërsitë e mia. . .

— Po, po, ashtu, ashtu, — si t'ia miratonte atë që thoshte, ia ngiste fjalën Kasatski.

— Ja, erdha, — iu përgjigj ajo dhëndrit dhe doli duke rregulluar shaminë e kokës.

Këtë herë u vonua shumë. Kur u kthye, Kasatskin e gjeti ashtu si e kishte lënë: bërrylat i kishte mbështetur mbi gjunjë, koka i varej poshtë. Por tani çantën e

kishte vënë në kurriz. Kur ajo hyri me kandil në dorë, ai ngriti sytë e mrekullueshëm dhe të lodhur dhe e pa, pastaj psherëtiu thellë-thellë.

— Atyre nuk u tregova se kush jeni, — filloi ajo e druajtur. — Vetëm se u thashë që jeni endacak nga fisnikët, një i njohuri im i vjetër. Shkojmë në kuzhinë të pimë çaj.

— Jo. . .

— Epo t’jua sjell këtu atëherë.

— Jo, s’dua asgjë. Zoti qoftë me ty, Pashenkë. Unë po iki. Po të të vij keq për mua, mos i dëfto njeriu se më ke takuar. M’u beto me emrin e Zotit: nuk ke për t’i treguar kujt. Të falemnderit për të gjitha. Do të të hidhesha ndër këmbë të të falënderoja, por e di që kjo do të të turbullonte. Të falemnderit. Në emër të Krishtit më fal.

— Bekomëni! Në emër të Krishtit, më fal.

— Ju ka bekuar Zoti.

Dhe ai bëri të dilte, por ajo nuk e la; i solli bukë, djathë, dhe gjalpë. Ai i mori dhe doli.

Ishte errësirë, dhe ai nuk arriti të kalonte as dy shtëpi, kur ajo e humbi nga sytë; të lehurit e qenëve të komshinjeve i dha të kuptonte se po vazhdonte rrugën.

«Ja pra. ç’domethënie pati ajo ëndërra ime. Pashenka është njeriu që duhej të isha unë, por që nuk isha. Unë rrojta për njerëzit i fshehur prapa Zotit, ajo rron për Zotin, dhe i duket se rron për njerëzit. *Po, një punë e mirë, një gotë ujë që jepet pa bërë hesap shpërblimin, është më e shtrenjtë se bamirësitë e mia drejtuar njerëzve.* Po, a ka qenë, vallë, tek unë edhe dëshira e sinqertë, qoftë edhe një pjesëz e saj, për t’i shërbyer Zotit?» — e pyeti veten, dhe përgjigje qenë fjalët: «Po, por ishte e fëlliqur, ishte e molepsur nga etja për lavdi njerëzore. Jo, nuk ka Zot për atë që ka rrojtur, siç rrojta unë, për lavdi njerëzore. Do ta kërkoj atë.»

Dhe ai shkoi, ashtu si bëri për të ardhur te Pashenka, nga fshati në fshat, duke u bashkuar me ca endacakë dhe duke braktisur ca të tjerë, dhe duke kërkuar, në emër të Zotit, një krodhë bukë dhe strehë. Ndodhte që ta sikteriste ndonjë grua e ligë, ta shante ndonjë muzhik i dehur, por shumicën e herëve i jepnin për të ngrënë e për të pirë, i jepnin diçka edhe me vete për rrugës. Pamja prej njeriu të fismë bënte që t’i afroheshin disa, por kishte edhe të tjerë që, përkundrazi, sikur gëzoheshin që ja, një nga zotërinjtë ishte katandisur në varfanjak. Veç përulësia e tij i çarmatoste që të gjithë.

Kur i ndodhte të gjente gjëkundi Ungjillin, e merrte, e lexonte, dhe të pranishmit gjithmonë, cilëtdo që të ishin, mallëngjeheshin dhe habiteshin sa gjëra të reja dëgjonin, të reja, por edhe të njohura mirë prej kohësh.

Kur i rastiste t'u shërbente njerëzve me ndonjë këshillë ose lutje me shkrim; apo kur i duhej të pajtonte ata që grindeshin, ai nuk priste ta falenderonin se largohej befas. Dhe dalëngadalë Zoti filloi të zinte vend në ndërjegjen e tij.

Një herë ai po shtegtonte me dy plaka dhe me një ushtar. Zotëria me zonjën që ishin ulur në një kaloshinë ku ishte mbrehur një at i bardhë, dhe gruaja e burri që kalëronin, i ndalën. Hipur mbi kuaj ishte i shoqi i zonjës me të bijën, kurse në kaloshinë ishte ulur zonja me një udhëtar të huaj, francez, me ç'dukej.

Ata i ndalën këta që t'i tregonin francezit *les pèlèrins* të cilët, sipas paragjyimit të rusëve, në vend që të punonin, endeshin nga vendi në vend.

Ata folën frëngjisht, të bindur se nuk i kuptonte kush.

— *Demander leur*, — tha francezi, — *s'ils sont bien surs de ce que leur pèlèrinage est agréable d Dieu?*

I pyetën. Plakat iu përgjigjën:

— Si t'i bëhet mbarë Zotit. Që endemi, e dime se po, por sa për zemrën, ajo është në dorë të tij.

Pyetën ushtarin. Ai u tha se vetëm, gjëkundi nuk shkonte dot.

Pyetën Kasatskin, kush ishte ai.

— Shërbëtor i Zotit.

— *Qu'est ce qu'il dit? Il ne répond pas?*

— *Il dit qu'il est un serviteur de Dieu.*

— *Cela doit etre un fils de prêtre. Il a de la race. Avez vous de la petite monnaie?*

Francezi nxori pak të holla. Ia shpërndau secilit nga njëzet kopekë.

— *Mais dites leur que ce n'est pas pour des cierges que je leur donne, mais pour qu'ils se régalent de thè.* — Çaj, çaj, — u buzëqeshi. — *Pour vous mon vieux*, — tha ai dhe me dorën e veshur me dorezë preku lehtë supin e Kasatskit.

— Ju ndihetë Zoti, — iu përgjigj Kasatski dhe u përkul disa herë në drejtim të tyre, duke tundur kokën thinjoshe, kësulën vazhdonte ta mbante në dorë.

Dhe Kasatskin ky takim e gëzoi pa masë; ai përbuzi mendimin e të tjerëve dhe bëri gjënë më të zakonshme, më të lehtë — i pranoi me përulësi njëzet kopejkët dhe ia dha një shokut, një lypësi të verbër. Sa më pak vlerë fitonte mendimi që kishin për të njerëzit, aq më shumë ndihej Zoti.

Kështu kaluan tetë muaj, në muajin e nëntë e ndalën në një qytet të vogël, në një bujtinë ku qe vendosur për të kaluar natën bashkë me endacakë të tjerë, dhe e çuan në polici sepse nuk kishte letërnjoftimin. Pyetjeve që ku i kish dokumentet dhe kush ishte, ai iu përgjigj se dokumente nuk kish, dhe ishte njeri i Perëndisë. E morën për njeri të dyshimtë, i bënë gjyqin dhe e internuan në Siberi.

Në Siberi ai u vendos me banim te një muzhik i pasur dhe, edhe sot e kësaj dite banon tek ai.

Punon si kopshtar, u mëson fëmijëve shkrim e këndim dhe kujdeset për të sëmurët.

FUND